

● magazine

impact

Een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld

DECEMBER 2019 - NR. 4

Trauma in beeld

SARAJEVO RED LINE
De kunst van herdenken

HET INDISCHE ZWIJGEN
DOORBROKEN
Hans Goedkoop vertelt

BEAU EN DE VETERANEN
Een kritische beschouwing

10 JAAR NA DE TRIPOLI RAMP
Terugblik door een nabestaande

Inhoud

14

Een laatste rest Indisch zwijgen

Foto: Ron de Vos

8 Interview met Nancy Sherman over morele schade

22 Ingrid van Assouw deelt haar ervaringen met professionals

27 Betekenis van de Sarajevo Red Line

34 Populaire cultuur en de Tweede Wereldoorlog

38 Herdenken en nieuwe media

4 Kritische kanttekeningen bij tv-programma 'Beau en de veteranen'

EN VERDER

- 12 **impact** MEDIA
Trauma en Instagram
- 19 **impact** INTERVIEW
Jeff Chapman over veiligheid in gezinnen
- 26 **impact** COLUMN
Jackie June ter Heide: Blieieieieiep
- 31 **impact** INTERVIEW
Linda Polman over haar ervaringen in Afrika
- 41 **impact** BOEKEN
- 45 **impact** NtVP
- 49 **impact** ARQ Opleidingsagenda
- 50 **impact** ARQ Boekenreeks

Ellen Klaassens

Hoofdredacteur Impact Magazine

Op vaak jonge leeftijd worden ze, na een intensief opleidingstraject en zo goed mogelijk voorbereid, uitgezonden naar conflictgebieden verspreid over de hele wereld. Na een periode van een aantal maanden in den vreemde keren ze terug en zijn ze veteraan. Dan zijn ze 'onze' veteranen. Met het merendeel van de veteranen gaat het na hun uitzending goed. Zij pakken hun leven weer op, gaan verdere opleidingen volgen, bouwen aan hun carrière, ofwel binnen Defensie ofwel in de burgermaatschappij, stichten een gezin en leiden hun leven zoals u en ik. Voor een klein deel van de veteranen loopt het leven echter anders. Het lukt hen niet of moeizaam om hun leven op de rails te krijgen, of, als dit eerder wel gelukt is, lopen zij uiteindelijk toch vast. Vaak blijkt er, achteraf, al sinds de terugkeer van hun uitzending sprake te zijn van klachten als irritatie, woede, schaamte, sterk verhoogde waakzaamheid, nachtmerries, moeite zich verbonden te voelen met hun naasten, overmatig gebruik van middelen om te proberen toch nog wat rust te kunnen ervaren en moeite met concentreren en slapen. Een aanzienlijk deel van deze veteranen lijdt ook onder het feit dat zij het gevoel hebben afgedankt te zijn door Defensie, ondanks eervol ontslag. Zij ervaren onvoldoende erkenning te hebben gekregen voor het gevaarlijke werk dat zij hebben gedaan en de soms zeer ingrijpende gebeurtenissen die zij hebben meegemaakt. Over een select groepje van deze veteranen is afgelopen zomer een zesdelige serie op de televisie uitgezonden. Beau van Erven Dorens maakte met 7 veteranen met PTSS een wandeltocht langs de Noorse Fjorden. Het doel van deze wandeltocht was om de veteranen de confrontatie met hun PTSS aan te laten gaan. Het programma kon rekenen op veel belangstelling en de reacties van televisiekijkend Nederland waren overwegend positief. Is dit programma dus een succes geweest? En zo ja, voor wie? Voor de producent, voor de deelnemende veteranen, voor de beeldvorming over veteranen? We hebben Jan Ambaum, klinisch psycholoog bij de Militaire GGZ en zelf twee keer op uitzending geweest, gevraagd naar het programma te kijken en er een kritische beschouwing over te schrijven. Het is, naar mijn idee, een mooi en evenwichtig artikel geworden.

impact over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen

Impact informeert, agendeert en discussieert over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen op zowel mensen, organisaties als samenleving. Het magazine is gericht op mensen die zich beroepsmatig bezighouden met de psychosociale gevolgen van rampen, crisis, oorlog en geweld, zoals hulpverleners, onderzoekers en beleidsmakers. Daarnaast focust Impact zich op een brede groep professionals en anderen met interesse in terugkerende actuele thema's als psychotrauma, psychosociale hulp na rampen en crisis als ook oorlog, vervolging en geweld.

Impact is een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en wordt mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP).

Abonnement Impact komt vier keer per jaar uit, een jaarabonnement kost € 27,50. Abonneren kan door een mail te sturen naar impactredactie@arq.org

Redactie Ellen Klaassens (hoofdredacteur), Ingrid van Assouw, Menno van Duin, Joanne Mouthaan, Ilse Raaijmakers en Onno Sinke

Redactie coördinatie Marleen van de Ven
Redactieadres Nienoord 5, 1112 XE Diemen
Contact Tel. 088-3305190, e-mail: impactredactie@arq.org
Uitgave 3de jaargang, 2019 - nr. 4
Oplage 1.200 exemplaren
Vorm en productie Bruksvoort Design & Content
ISSN 2543-2591

Beau en de veteranen

Nunc aut nunquam?

Beau van Erven Dorens en de deelnemers aan het programma Beau en de veteranen.

Kijkers en de media reageerden positief op het tv-programma *Beau en de Veteranen*, waarin zeven oorlogsveteranen de confrontatie aangaan met hun trauma. Maar hoe kijkt een behandelaar uit het psychotraumaveld naar het programma? In *Impact Magazine* plaatst veteraan en defensiepsycholoog Jan Ambaum enkele kritische kanttekeningen.

Deze zomer was *Beau en de Veteranen* op tv, een zesdelige serie waarin Beau van Erven Dorens met zeven oorlogsveteranen met PTSS een tocht langs de Noorse

fjorden maakte. De tocht bood de gelegenheid voor de veteraan om, voor het oog van de kijker, de confrontatie met zijn of haar PTSS aan te gaan. Een team van coaches begeleidde hen bij de 'Reis van hun Leven'. De verwachtingen waren hooggespannen. De vele reacties in de media waren overwegend positief.

Enige reflectie lijkt mij niettemin op zijn plaats. Een deel van de getraumatiseerde oorlogsveteranen in het tv-programma is immers cliënt bij een van de vele GGZ-instellingen. Worden zij gebruikt in een theater van de emotie-tv? Is zo'n tocht helend of maakt het meer kapot dan de veteraan lief is? En moet de reguliere GGZ straks de scherven bij elkaar vegen?

Foto RTL

Zo op het oog maakte Beau's programma een goede indruk: prachtige vergezichten van de woeste Noorse natuur werden afgewisseld met intieme en emotionele momenten en ondersteund door meeslepende muziek. Beau interviewde de veteranen voorafgaand aan hun reis naar Noorwegen. Stukjes van deze interviews, persoonlijke foto's en filmpjes van de missies werden verweven met beelden van de Noorse tocht. Uitleg over PTSS bij veteranen werd gegeven door een (voormalig militair) klinisch psycholoog. Beau ging bovendien zelf mee als deelnemer en vervulde de rol van de integere betrokken programmamaker. Dit gelikte format lijkt erop gericht de kijker een positief gevoel te geven over de getroffen veteranen. Wat mij betreft is het programma hierin geslaagd.

Nu of nooit

De deelnemers waren veteranen van diverse missies: Libanon, Sinai, Cambodja, voormalig Joegoslavië, Irak en Afghanistan. Allen hadden de dood in de ogen gekeken. Na hun militaire loopbaan was het invoegen als 'normale burger' in de maatschappij mislukt. Ze waren vastgelopen en het was – om de wapenspreuk van het Korps Commandotroepen te gebruiken – nunc aut nunquam. Nu of nooit.

Het is vaak een zeer divers toestandsbeeld van allerlei klachten en problemen

Hoewel het tv-programma de veteranen de confrontatie wilde laten aangaan met hun PTSS, is bij veteranen volgens mij niet altijd en niet alleen PTSS aan de orde. Het is vaak een zeer divers toestandsbeeld van allerlei klachten en problemen. Nogal eens gaat het om een diffuus beeld van comorbiditeit, waaronder vraagstukken op het gebied van de persoonlijkheid, de hechting en de ontwikkeling. Maar ook agressie, middelenmisbruik, sociale problemen (gokken en schulden), isolement en relatie- en gezinsproblemen.

Jan Ambaum

Veteraan en militair klinisch psycholoog bij de Koninklijke Landmacht.

Ik vraag me hardop af of hier bij het maken van het programma aandacht voor is geweest. Niet voor iedere veteraan met PTSS lijkt mij de tocht geschikt. Is de vraag überhaupt gesteld of de deelnemende veteraan dit voor zijn eigen bestwil wel zou moeten willen? Hield men rekening met een gebrekkig zelfinzicht van de veteranen en met een gebrekkig inzicht in hun ziekte? Hopelijk heeft de veteraan van tevoren overlegd met een (voormalig) behandelaar. Als psychotherapeut zou ik aanraden pas mee te doen aan zo'n tocht nadat was vastgesteld dat de PTSS behandeld en naar klinische maatstaven in remissie was.

Leave no man behind

De tocht bestond uit diverse onderdelen: verblijf in de natuur, mindfulnessachtige oefeningen, groepssessies, creatieve uitingen, fysieke inspanning, grensverleggende activiteiten en individuele gesprekken. Het geheel ademde de sfeer van een queeste: onderweg op zoek naar je ware zelf en de confrontatie met je belemmerende PTSS aangaan. Deelname aan de activiteiten was vrijwillig. Maar niet meedoen is lastig en vraagt om moed. Aan de andere kant kan enige groepsdrang ook bijdragen in het overwinnen van de neiging tot vermijding. Ik had de indruk dat de coaches dit wel in de gaten hadden.

Meermaals vond ik de coaching en de activiteiten echter nogal confronterend. Er waren selfdisclosure-oefeningen, dan moest de deelnemer over een lijn heen stappen als de stelling op hem van toepassing was, zoals 'wie heeft gedacht dat hij er beter niet meer kon zijn'. De spiegelinterventie was een andere, ook confronterende interventie, waarbij de veteraan aan het eind van de tocht zichzelf toesprak om zijn leven te veranderen. Sommigen deden hier niet aan mee, omdat ze dat te moeilijk vonden. Zoiets kan onbedoeld nogal ontregelen en hierdoor kunnen veteranen overspoeld raken door stress en bijkomende emoties zoals angst, woede, en verdriet. Dit werd bewaarheid in de eerste aflevering. Hierin voelde een van de veteranen zich niet erkend door de maatschappij. De coach wilde, in het groepsgesprek, de veteranen ertoe bewegen in te zien dat erkenning vooral

Foto's: RTL

uit jezelf komt en niet afhangt van de maatschappij. Dat viel niet in goede aarde. De veteraan ontstak in woede en liep boos weg. Pogingen om hem te kalmeren werkten niet en uiteindelijk verliet de veteraan de tocht. Hij vond dat de coach hem in zijn misère alleen had gelaten, terwijl hij juist steun nodig had. De coach op zijn beurt verdedigde zijn aanpak. *Leave no man behind* kreeg, voordat de tocht goed en wel begon, een wat wrange bijmaak.

Het is de vraag of de coaches zelf voldoende overzagen wat de effecten van hun interventies waren

Dat kan aan de veteraan liggen, maar ook aan de betreffende coaches. Het is de vraag of de coaches zelf voldoende overzagen wat de effecten van hun interventies waren. Het zou raadzaam zijn een BIG-geregistreeerde supervisor met kennis van zaken als een soort achterwacht te hebben. Of dit eventueel zo was, werd niet duidelijk voor de kijker. Gelukkig maakten de coaches over het algemeen een zorgzame en betrokken indruk.

Afzien als middel tot...

Een andere kanttekening die ik wil maken is dat het inzetten van een fysiek en psychisch zware tocht om

mensen te confronteren met hun PTSS discutabel is. Want er zitten risico's aan verdere ontregeling en verergering van symptomen. Bij de militaire geestelijke gezondheidszorg werden militairen die weer op uitzending wilden om zichzelf te confronteren, hiervan weerhouden. Exposure aan uitzend-achtige omstandigheden hoort volgens mij thuis in een veilige therapeutische context.

In een van de afleveringen raakte een veteraan achterop tijdens een zware voettocht in de duisternis. Hij zat er fysiek en mentaal doorheen. Hij moest misschien achterblijven en buiten de nacht doorbrengen. Sommige veteranen die al op het eindpunt waren aangekomen voelden zich schuldig en wilden terug om hem op te halen. Uiteindelijk kwam de uitgeputte veteraan ondersteund door de coaches toch nog op het eindpunt. De veteraan gaf aan dat hij door een diep dal was gegaan en zich gerealiseerd had dat dit nu moest eindigen. Hij wilde weer aandacht voor zijn vrouw hebben en een betere pappa voor hun zoontje worden.

Er was ook een andere kant van de medaille. Sommige veteranen werden door deze gebeurtenis herinnerd aan hun machteloosheid door het achterlaten van gesneuvelde of gewonde buddies. In dit geval was dat niet wenselijk, want men werd onbedoeld geconfronteerd met dit niet verwerkte deel van hun trauma. De situatie zorgde daardoor onnodig voor meer lijden, onrust of

Deelnemers aan het programma 'Beau en de veteranen' in Noorwegen

gevoelens van tekortschieten. Blootstelling aan trauma moet juist in een gecontroleerde en veilige omgeving of in therapie gebeuren, met iemand die dit proces kan begeleiden en reguleren. Daarvan was geen sprake, er was geen regie, noch van de patiënt noch van de coach.

Blijvende verandering?

Door deze twee voorbeelden uit te lichten, lijkt mijn beschouwing allicht wat zuur. Dat valt mee, ik zie ook positieve kanten. Beau ging enkele maanden later op bezoek bij de veteranen om te kijken hoe het met ze ging. Bij sommigen kreeg het programma een goede afloop. De vroeg vertrokken veteraan ging met Beau terug naar Libanon. Op de plek van zijn trauma kwam een gemeentefunctionaris hem bedanken voor zijn inzet. De veteraan reageerde emotioneel en zei dat deze dankbaarheid heel belangrijk voor hem was. Het gaf de lang uitgebleven erkenning.

Beau ging met een vrouwelijke veteraan naar de Invictus Games. Met behulp van Beau's programma wist zij zichzelf te overwinnen en deed ze mee aan het powerliften. De kijker kwam er ook achter dat ze de meeste nachten niet meer op de bank maar in bed sliep. De bij de voettocht ingestorte veteraan volhardde in zijn voornemen een betere partner en vader te zijn. Zijn vrouw was inmiddels ook in therapie. De veteraan die geen relaties meer aan kon gaan, stortte zich nog steeds op intensief sporten. Beau legde met hem de halve triatlon af, voor het

Beau ging enkele maanden later op bezoek bij de veteranen om te kijken hoe het met ze ging

eind goed al goed gevoel. De andere vrouwelijke veteraan zien we bij een intensieve EMDR-therapie aanbeland. Haar trauma liep ze op toen haar helikopter een noodlanding moest maken in vijandelijk gebied in Afghanistan. De veelvuldig uitgezonden medic leeft nog steeds in een veteranengemeenschap in het noorden waar hij zijn woonruimte aan het opknappen is. De laatste veteraan sprak ik onlangs. Defensie heeft hem een reservistenstatus aangeboden. Hij voelt zich daardoor weer waardevol. Hij gaf wel aan dat er geen sprake was geweest van enige nazorg na het programma. Dat had hij gemist.

Hierdoor blijf ik de vragen stellen of de deelname van de veteranen goed overwogen werd, of de interventies niet te confronterend waren en of de coaches de effecten van de interventies en van de tocht goed overzagen. Al met al, staat echter overeind dat *Beau en de Veteranen* voor de deelnemers een positieve ervaring heeft gebracht. Was hun deelname een doorbraak en een blijvende verandering in hun levens? Misschien niet, maar het gaf hen weer moed om door te gaan. En dat is uiteindelijk toch beter dan stilstand.

Foto Julia Sabuges

Nancy Sherman

In gesprek met Nancy Sherman

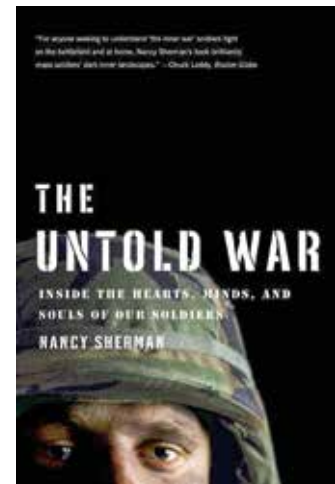
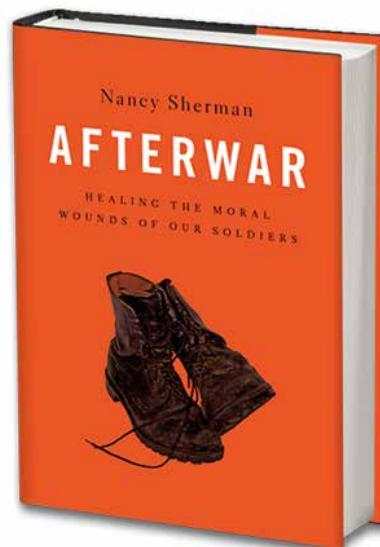
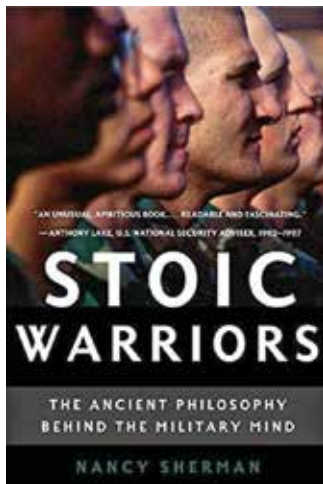
Morele schade

maakt deel uit van de *condition humaine*

Eind oktober organiseerde ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum een symposium over moral injury, moreel trauma. Moreel trauma is een relatief nieuw begrip dat verwijst naar de morele nood die kan ontstaan wanneer professionals, in strijd met hun eigen normen en waarden, anderen schade berokkenen of niet kunnen ingrijpen wanneer anderen worden geschaad. Hoofdspreker bij het symposium was Nancy Sherman, hoogleraar filosofie aan de Georgetown Universiteit in Washington en auteur van onder andere *Stoic Warriors*, *The Untold War* en *Afterwar* – drie boeken over de morele aspecten van oorlogsvoering. Jackie June ter Heide sprak een wijs mens en inspirerende wetenschapper.

Jackie June ter Heide

Klinisch psycholoog en theoloog en
als behandelaar en senior onderzoeker
werkzaam bij ARQ Centrum'45

Hoe ben je als filosoof in dit veld verzeild geraakt?

Zo'n twintig jaar geleden, net na de eerste Golfoorlog, gaf ik les aan de US Naval Academy. Onder mijn studenten waren officieren die net teruggekeerd waren uit de oorlog. Ze waren geïnteresseerd in stoïcisme, het idee van stoer zijn en alles aankunnen, en ze praatten niet graag over moeilijkheden of morele dilemma's. Soms hadden we gastsprekers, waaronder de beroemde James Stockdale. Hij zat ruim zeven jaar krijgsgevangen in het zogenaamde 'Hanoi Hilton' in Noord-Vietnam, waarvan ruim twee jaar in eenzame opsluiting. Hij had erg geleden. Tijdens zijn krijgsgevangenschap maakte hij zich altijd zorgen of hij de martelingen zou kunnen doorstaan, en toen hij uiteindelijk doorsloeg, schaamde hij zich enorm. Zo begon ik wat te begrijpen van de morele conflicten die mensen in oorlogssituaties ervaren.

Ik hield me als filosoof al bezig met stoïcisme en morele emoties. Rond het schrijven van mijn derde boek, *Afterwar*, zaten we midden in de oorlogen in Irak en Afghanistan. En ook daar kwamen studenten uit terug die hadden gevochten en hun maten hadden zien sterven. Die twijfel hadden over de rechtvaardigheid en het nut van deze oorlogen. En die het gevoel hadden dat ze niet genoeg hadden gedaan, al hadden ze alles gedaan wat ze konden. Het was niet zozeer posttraumatische stress waar ze onder leden, ze leden onder de morele conflicten.

PTSS wordt toch meer gezien als een individueel probleem, terwijl moral injury meer gaat over lijden aan het lijden van anderen.

Moral injury, met name binnen Defensie, gaat heel sterk over verantwoordelijkheid, en dat is filosofisch relevant. Filosofen houden zich bezig met emoties rond morele aansprakelijkheid: schaamte, schuld, wrok, verontwaardiging. Mijn indruk is dat militairen zich verhoogd moreel verantwoordelijk voelen. Er wordt vaak verondersteld dat ze ongevoelig zijn of erop kicken om anderen te doden, maar die ervaring heb ik helemaal niet. Ze willen juist graag dienen en anderen helpen. En een deel van hun pijn ontstaat doordat ze teveel verantwoordelijkheid op zich nemen, ook voor gebeurtenissen die vaak gewoon ongelukken zijn.

Natuurlijk zijn sommigen immoreel. Dat was bijvoorbeeld het geval in My Lai (Vietnam), in 1968. Daarbij werden honderden burgers – vrouwen, kinderen, ongewapende mannen – gedood door twee Amerikaanse officieren. In mijn eerste boek, *Stoic Warriors*, staat een lang interview met Hugh Thompson, de helikopterpiloot die boven het gebied cirkelde en die uiteindelijk het bloedbad stopte. Wat ik bedoel te zeggen is: er worden gruwelijkheden begaan door mensen die daar moreel geen last van hebben. Maar de mensen die er getuige van waren of het niet hebben kunnen stoppen, dragen vaak de morele last van degene die de misdaad heeft begaan.

Hoe ga jij te werk als filosoof? Als je spreekt over 'onderzoek doen', wat bedoel je dan precies?

Ik weet eigenlijk niet goed in welk hokje je mij moet plaatsen. Als filosoof ben ik altijd geïnteresseerd geweest in morele psychologie: in de emoties, in motivatie, in wat het betekent om te 'gedijen' of te 'bloeien', en in relaties en hechting. Binnen mijn werk kom ik veel militairen tegen. Soms zitten ze bij mij in de klas en praten we over onderwerpen als burgerslachtoffers of het gebruik van een menselijk schild. En soms willen ze naderhand nog doorpraten, en dan vraag ik hen te vertellen over gebeurtenissen die lastig of belastend voor hen waren. Dan tekenen ze ervoor dat ik hun verhaal mag optekenen in een boek. Zo is het gegaan bij *Afterwar*.

Om je een voorbeeld te geven: één van mijn studenten was Tom Fiebrandt, die uitgezonden was geweest naar Irak. Hij kwam naar mijn kantoor en zei: 'Mijn vrouw vindt dat ik uw lessen niet moet volgen omdat het teveel nare herinneringen oproept.' Vervolgens begon hij toch te praten over een incident dat hem erg geraakt had.

Hij was in de cavalerie, als een verkenners. Hij was blootgesteld geweest aan veel gevechten, en zijn leidinggevende had gezegd: jij moet een tijdje uitrusten bij een zwembad. *R&R, rest and relaxation*, heet dat. En toen hij daar was, kreeg hij bericht dat een gewapend voertuig met zijn maten erin beschoten was, en dat vijf mensen waren omgekomen, waaronder zijn beste vriend. Hij kende de straat waarin dat gebeurd was op zijn duimpje, en hij wist dat die straat vermeden moest worden omdat het er veel te gevaarlijk was. Hij zei: 'Ik had hen daar nooit naar toe laten gaan, dus ik was tekort geschoten. Ik was er kapot van.'

Ik vroeg hem of hij er weleens met iemand over gesproken had. Hij zei: 'Met mijn broer.' Toen hij op verlof was, had hij op de veranda gezeten met zijn broer, een biertje gedronken, en erover nagedacht of hij terug wilde naar Irak. En toen had hij zich gerealiseerd dat hij onmogelijk op de hoogte kon blijven van alle veranderingen en gevaren daar. Hij zei: 'Eigenlijk is mijn rol maar heel beperkt.' Het leek wel of hij een aha-erlebnis had toen hij dat zei. Hij plaatste het incident in perspectief en dat verminderde zijn verantwoordelijkheid.

Ik ben geen therapeut, geen clinicus, maar sommige filosofische begrippen kunnen wel degelijk helpend zijn: mate van verantwoordelijkheid, schuld, onschuld, nalatigheid, het verschil tussen iets doen en iets laten.

Je bent geïnspireerd door het stoïcisme. In Nederland heeft deze filosofische stroming een bijsmaak, omdat het geassocieerd wordt met 'niet voelen'. Waarom is volgens jou het stoïcisme relevant en helpend voor mensen die moreel beschadigd zijn?

Ik stond aanvankelijk ook sceptisch tegenover het stoïcisme. Vaak wordt het verbasterd tot een soort 'slikken en weer doorgaan'. Militairen vinden het vaak heel aantrekkelijk als een manier om om te gaan met ontberingen en moeilijkheden. Ik wilde verkennen of er ook een milder, meer genuanceerd stoïcisme zou kunnen zijn zonder die psychisch ongezonde aspecten.

De Stoïcijnen hebben meer zinvol te zeggen dan wij weleens denken. Met name over de manier waarop je uit balans kunt raken door 'hebzuchtige gehechtheid'. Je bent bijvoorbeeld zo gehecht aan je telefoon dat je heel erg van streek bent als die kapot valt. Of aan medailles of eerbetuigingen die vaak alleen worden toegekend als mensen je mogen of als je de juiste achtergrond hebt. Het stoïcijnse idee is dat je meer op jezelf moet bouwen en minder op externe factoren die je uit balans kunnen brengen.

Met name in een oorlog is dat helemaal niet slecht. Militairen moeten van veel dingen afstand doen om hun werk te kunnen doen. En dan kan het zinvol zijn om verlies te minimaliseren en een plek te geven, en je gehechtheid te minimaliseren aan materiële of externe zaken die niks van doen hebben met jouw intrinsieke 'goedheid'.

Het wordt lastig als het over mensen gaat van wie je houdt, of die je verliest. Als je dan toch stoïcijn wilt zijn, zou je kunnen zeggen dat het niet gezond is om zo lang te rouwen dat je jezelf helemaal verliest. Het is gezond om te rouwen, maar ook om je te realiseren dat er andere mensen in je leven zijn die je kunnen helpen, en dat de herinneringen bij je blijven. Ik probeer me bijvoorbeeld wat minder zorgen te maken om mijn kinderen. Want anders word ik gek.

Je schrijft over moreel trauma bij militairen. Denk je dat het begrip ook relevant is buiten de militaire context?

Ja, het risico op morele schade maakt deel uit van de *condition humaine*. Dat geldt voor slachtoffers van seksueel geweld, maar ook voor dienstverleners zoals politiemensen, brandweerlieden of humanitaire hulpverleners. Of voor klokkenluiders, die een systeem vertegenwoordigen dat corrupt is en in tegenspraak met hun geweten. Of voor mensen die ergens getuige van zijn. Dader, slachtoffer, omstander – soms komen die drie rollen

voor in één individu. Veel mensen krijgen te maken met morele conflicten of dilemma's, of moreel stressvolle situaties.

In *Afterwar* schrijf je veel over empathie en zelf-empathie. Kun je daar wat meer over vertellen?

Dat komt voort uit het idee dat veel mensen die zichzelf de schuld geven en straffen, zichzelf niet zien zoals welwillende anderen hen zien – namelijk als niet schuldig. Hun schuldgevoel is subjectief en heeft niets te maken met objectieve overtredingen. Ik wil het niet bagatelliseren want ze voelen dit heel sterk zo, maar het zou mooi zijn als ze meer mededogen en begrip naar zichzelf zouden kunnen hebben. Zelf-empathie zou een manier kunnen zijn om mededogen te hebben voor jezelf en toch nog de pijn te voelen van anderen, zonder daarmee samen te vallen. Een soort zelf-troost, door te begrijpen wat er is gebeurd, het te plaatsen binnen een bepaalde context, en te kunnen denken: misschien ben ik toch niet zo schuldig, misschien ben ik toch niet zo'n slecht persoon.

Wat is ervoor nodig om empathischer te zijn naar jezelf, denk je?

Wat zeker helpt is om in gesprek te gaan met een meelevende persoon, in het echt of in je verbeelding, die je kan helpen om kanten van het verhaal te zien die je niet ziet doordat je jezelf zo straft. Dat kan een welwillende luisteraar zijn, of een denkbeeldig persoon aan wie je een brief schrijft. Bijvoorbeeld een brief over wat je gedaan hebt en hoe je er nu tegenaan kijkt. En waarin je de stappen beschrijft die je maakt om jezelf te vergeven, of waarin je die persoon vraagt om jou te vergeven – als het een slachtoffer is bijvoorbeeld, of een familielid van een slachtoffer. Daardoor verbreed je je blik buiten hoe je er normaliter tegenaan kijkt.

Wat hoop je te bereiken met je werk?

Meerdere dingen. Allereerst hoop ik de afstand te overbruggen tussen militairen en niet-militairen, met name in de Verenigde Staten. Ten tweede wil ik een gesprek mogelijk maken over psychisch lijden, zodat er open gesproken kan worden over moral injury, morele conflicten en moreel schadelijke gebeurtenissen. En zodat niet-clinici daar alerter op kunnen zijn. Ik zou ook heel graag bijdragen aan het verminderen van stigma rond geestelijke gezondheid. Op intellectueel en filosofisch gebied denk ik dat het altijd goed is om academische muren af te breken. Binnen de universiteit zijn de muren hoog. Het is moeilijk om buiten je eigen discipline te treden, maar je wordt veel productiever wanneer je aan kruisbestuiving doet.

Foto: Shutterstock

Trauma en Instagram

Cappuccino's, mijn kat, en burrata's die op het punt staan om aangesneden te worden. Ik plaats eigenlijk alleen maar foto's van leuke momenten op Instagram, net als de meeste andere gebruikers van dit social media platform. Op Instagram krijg je vaak een eenzijdig beeld te zien van gebruikers. Het is lastig om iets te vinden dat 'echt' is, of in elk geval realistisch aanvoelt.

De zesentwintigjarige Ariana Grande, die met haar 165 miljoen volgers op Instagram een groot bereik heeft onder jongeren en jongvolwassenen wereldwijd, laat het op Instagram ook zien als het niet zo goed met haar gaat. Zij wil door haar eigen openheid helpen om psychische gezondheid bespreekbaar te maken.

Tijdens de terroristische aanslag bij het concert van Grande in Manchester in mei 2017, kwamen 22 mensen om het leven. Aanvankelijk annuleerde ze de rest van haar tour, maar ze heeft deze toch afgemaakt om niet toe te geven aan angst: *'That was the point of finishing my tour, to set an example for my fans who are fearless enough to show up.'*

St. Ann's Square in Manchester, enkele dagen na de aanslag op 22 mei 2017.

Lucia Hoenselaars

Junior beleidsadviseur bij ARQ
Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en
Geweld

Ariana Grande met de hersenscan op Instagram.

Ze roept haar fans via social media expliciet op om zich niet te schamen om hulp te zoeken als ze last hebben van angst en depressie

Een week voor de aanslag in Manchester, op zondag 14 mei 2017 was ik zelf ook bij een concert van Ariana Grande in de Ziggo Dome in Amsterdam. Ik verbaasde me over de hoeveelheid jonge meisjes die, soms zelfs met een ouder als chaperonne, bij het concert aanwezig waren. Ik ben even oud als Grande, maar omringd door het publiek voelde ik me een beetje een buitenbeentje. Het is pijnlijk om je te beseffen dat het veelal dit soort jonge meisjes zijn die de impact van de aanslag in Manchester moeten verwerken.

Met haar nummer *Get Well Soon*, dat in 2018 uitkwam, probeert Ariana Grande deze medeslachtoffers van het gedeelde trauma een muzikale knuffel te geven. Dit lied, met als duur 5:22, is een eerbetoon, een soort muzikaal monument, voor de slachtoffers van de aanslag die op 22 mei (5/22) plaatsvond.

Sinds de aanslag heeft Grande last van angst, duizeligheid en paniekaanvallen. Begin 2019 deelde ze op Instagram een foto van hersenscans waarop 'PTSS-afwijkingen' te zien zouden zijn in haar hersenen. Hoewel PTSS volgens deskundigen niet is af te lezen uit een hersenscan, is het delen van de scans op Instagram wel een vorm van radicale openheid van Grande. Ze roept haar fans via social media expliciet op om zich niet te schamen om hulp te zoeken als ze last hebben van angst en depressie.

Uit een onderzoek uit 2017 van de Royal Society for Public Health, blijkt dat er een verband bestaat tussen Instagramgebruik onder jongeren en jongvolwassenen en angst, depressie, pesten en 'FOMO': *Fear of missing out*. Gebruikers kunnen onrealistische verwachtingen van zichzelf ontwikkelen, en zich inadequaat en minderwaardig gaan voelen ten opzichte van de beelden die ze op Instagram zien langskomen.

Het is goed om te zien dat iemand met zo veel bereik als Ariana Grande haar kwetsbare kant laat zien op een *social media* platform dat met name gericht is op esthetiek, schoonheid en perfectie. Desondanks is het nog steeds belangrijk om waakzaam te zijn voor de mogelijke negatieve invloeden van Instagram. De volgers van Grande zien in de rest van haar Instagram-activiteit namelijk alsnog alleen maar foto's en filmpjes van de opgemaakte, slanke, succesvolle superster. Het is daarnaast ook maar de vraag of het delen van medische informatie zoals hersenscans met zogenaamde 'PTSS-afwijkingen' niet ook kan leiden tot desinformatie en verwarring.

Inmiddels kan Grande ook met een gevoel voor humor naar haar eigen verwerking kijken. Zo schreef ze op Instagram over zichzelf: *'That's why her hair is so big, it's full of trauma.'*

Een laatste rest Indisch zwijgen

De opa van Hans Goedkoop, D.R.A. van Langen (links), en Luitenant-generaal Buurman van Vreeden, legercommandant van het Indische leger, bij de soevereiniteitsoverdracht december 1949 in Batavia/Djakarta.

In de familie van Hans Goedkoop werd het Indische verleden altijd met de mantel der liefde bedekt. Tot hij onderzoek ging doen naar zijn opa, generaal-majoor in het KNIL tijdens de dekolonisatieoorlog. Hij stuitte daarbij op een persoonlijk dilemma: hoe ga je om met een opa die deel uitmaakt van een gewelddadig, onderdrukkend systeem?

Een jaar of tien geleden klonk bij Indische herdenkingen vermoeid de vraag hoe lang ze nog zouden bestaan. De generatie die de dekolonisatiestrijd zelf meegemaakt had hulde zich in het spreekwoordelijke Indisch Zwijgen, vol van het verleden zonder erover te praten. Het zou niet lang duren of die generatie was er niet meer en wat viel er dan nog te herdenken? Was die narigheid van vroeger wel over te dragen?

Kijk nu om je heen en je ziet iets heel anders. Ook al komen bij herdenkingen steeds minder leden van de eerste generatie, er komen jongeren voor in de plaats. Dubbel zoveel vaak zelfs, de toeloop groeit, en je ziet

dat ook bij debatavonden. In boeken. In blogs en vlogs en dit jaar zelfs in een nieuw Indisch honk, museum Sophiahof in Den Haag, geopend door de koning. Er is meer dan ooit te doen rond de herinneringen van de eerste generatie, juist door toedoen van de tweede en inmiddels ook de derde. Wie had dat gedacht, nog maar zo kort geleden. Wat is hier gebeurd?

Een onbekende Indische geschiedenis

Daar zou je graag iets over zeggen onderbouwd met academisch onderzoek en cijfers, maar helaas, dat is er niet. Dus sta me toe dat ik er onderzoeksmateriaal

Hans Goedkoop

Historicus en presentator van het geschiedenisprogramma *Andere Tijden*

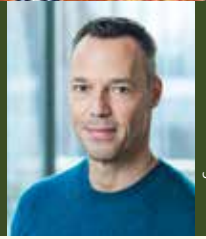

Foto: Babette Hogenvorst

Dagorder van Van Langen bij de overdracht van Djokjakarta aan Soekarno, 20 mei 1949.

Over zichzelf bleef opa kort. Hij was ‘KNIL’ geweest. Voor de oorlog en erna – de oorlog zelf sloeg hij maar over. Toen Indië een ‘rotzooi’ werd had hij als commandant Djokja veroverd en Soekarno gevangen genomen. Wat dus niks geholpen had. Waaraan mijn moeder achteraf dan toevoegde dat hij nog generaal-majoor geworden was en chefstaf van de Nederlandse troepen. Jemig, generaal, ik glom van trots.

Toen Indië een ‘rotzooi’ werd had hij als commandant Djokja veroverd en Soekarno gevangen genomen

Het duurde tot de middelbare school voor ik iets leerde van de dekolonisatieoorlog waar die losse woorden naar verwezen. Maar of de samenhang echt tot me doordrong? Ik kwam nooit op het idee mijn opa’s naam eens op te zoeken in een boek. Ik kan me niet herinneren dat in mijn hoofd iets oplichtte als in de klas de naam Soekarno viel. Als ik het terug probeer te roepen was het of de grote geschiedenis uit de boeken en de kleine van mijn familie elkaar niet raakten. De grote zag je van een afstand, in vogelvlucht, die van de familie van dichtbij, van binnenuit. Alsof ze in verschillende compartimenten in je hoofd werden bewaard, als twee gesloten dozen. Ik vrees dat daar zelfs niet veel aan veranderde toen ik geschiedenis ging studeren. Je opa arresteert Soekarno, maar niet even opzoeken – gênant, ik weet het. Dat begon pas te veranderen toen ik al presentator was van het geschiedenisprogramma *Andere Tijden*. Iemand wees me op een filmpje over Nederlandse troepen te Djokja, met voorop de commandant, uit 1949, en daar stond ineens mijn opa, aan de vooravond van de machts-overdracht aan dezelfde Soekarno die hij eerder nog gevangen had genomen. Op dat moment pas sloeg er een vonk tussen de grote geschiedenis en die van mijn familie en begonnen de vragen. In de veertig was ik al, godbetert. Maar is dat niet hoe die dingen gaan? Dat je pas gaat zien in welke wereld

op loslaat dat ik altijd bij me heb wanneer het over Indische generatievragen gaat. Mijn eigen familie. Te beginnen bij de jaren van het Indisch Zwijgen. Sterker, bij de jaren dat dat zo vanzelf sprak dat het nog niet eens een naam had. Bij ons thuis tenminste niet. Dat onze moeder Indisch was, zag je vooral aan spulletjes in huis. Aan djati-houten beeldjes en een schaal van Djokja-zilver. Opa en oma hadden thuis een koperen kanon dat opa, als wij op bezoek kwamen, op het balkon zette om ons te laten zien hoe je de overburen kon beschieten. Als hij al iets over Indië vertelde, dan gaf het de indruk dat het iets als de padvinderij was. Sluipen door de bush en kampvuur in de avond. Leek me super.

je bent opgegroeid als je volwassen genoeg bent om eruit te stappen? Het duurt lang voor je het zwijgen om je heen herkent, laat staan doorbreekt, en dan nog heb je er een beeld, een voorwerp, een verhaal voor nodig waarin de geschiedenis de kop weer opsteekt. Bij anderen zie ik het net zo gaan.

Precies dat is, denk ik, wat we de laatste jaren zien in de blogs en vlogs en boeken, en niet te vergeten de herdenkingen. Die zijn inmiddels allemaal overgenomen door de tweede generatie, soms zelfs door de derde. Generaties die de kolonisatiestrijd niet hebben meegemaakt ontdekken dat de verhalen toch ook ergens hun verhalen zijn. Ze worden zich bewust dat niemand die straks nog vertelt als zij het niet doen – en daar gaat het Indisch Zwijgen.

Generaties die de kolonisatiestrijd niet hebben meegemaakt ontdekken dat de verhalen toch ook ergens hun verhalen zijn

Onverwachte reacties

Zijn de eerdere generaties daar gelukkig mee? Nou, het is niet dat die ineens verrukt raken en ook gaan praten. Want er ligt nogal een drempel tussen hun verhalen en die van de jongeren, die uit de eerste hand en uit de tweede, tussen de herinnering en de geschiedenis. Dat heb ik zelf mogen ontdekken toen ik aan een onderzoek begon naar de belevenissen van mijn opa als KNIL-officier. Mijn moeder keek maar zuinig toen ik het vertelde. Een tante vroeg gereserveerd wat ik dan dacht te vinden. Ik begon te vrezen dat ze iets verschrikkelijks vermoedden, iets wat opa had gedaan, maar moest ik me daardoor laten tegenhouden? Het was tijd voor de waarheid – ik zette door.

Wat ik ontdekte was dat mijn opa in de late jaren veertig niet alleen Soekarno had gearresteerd, maar ook een paar geheime operaties had geleid die in die tijd noodzakelijk werden geacht maar niet perse een Nederlands visitekaartje waren. Met voorspelbaar resultaat toen hij in 1950 repatrieerde en een huis zocht in Den Haag. Ondanks toezeggingen kreeg hij geen baan bij de Koninklijke Landmacht. Hij had kooltjes uit het vuur gehaald voor het vaderland, waarvoor dank, maar dat wilde niet zeggen dat men nu met hem gezien wenste

te worden. Het beste, generaal.

Die uitkomst trof mij met een woede die ik van mezelf niet had verwacht. Maar ook met opluchting. Opa had niks vreselijks bedreven. Hij had zich juist opgeofferd voor het landsbelang, desnoods ten koste van het zijne. Hij was een voorbeeldig militair geweest – ik kon met een gerust hart naar mijn moeder en mijn tantes. Dus wie schetste mijn verbazing over hun reactie. 'Ja natuurlijk', zeiden ze eenstemmig, opa was 'door iets in Indië' aan de kant geschoven. Op een toon alsof ze het al wisten – en verwarrender nog, van elkaar al wisten dat ze ervan wisten. Ook al hadden ze er nooit over gepraat, ze voelden het altijd al aan, en dat het nu hardop gezegd werd kreeg een onverhoeds effect. Ze voelden zich schuldig. Want ze hadden later wel vaak met elkaar besproken dat ze opa 'bitter' vonden worden, maar ze hadden hem nooit willen vragen naar de reden, ook al konden ze die raden, en wat ongevoelig nou toch achteraf. Wat slecht.

Wat ik ook zei om hun gevoelens te verzachten, ik ben bang dat het niet hielp, vanwege die verrekte drempel tussen hen en mij. Ik miste de gevoeligheden uit hun wereld, die van de herinnering, en dacht ze blij te maken door ze hun geschiedenis te leveren. Ik bleek echt niet te weten hoe het voor hen was. Wat deed ik ze aan?

Contact tussen de generaties

Die vraag is niet bedoeld om iemand af te houden van historisch onderzoek. In tegendeel – wanneer de eerste generatie sterft, is dat het enige wat we nog hebben om

Oma Van Langen met haar drie dochters, tweede van links de moeder van Hans Goedkoop.

het verleden levend te houden. Ik denk alleen wel dat het voor dat onderzoek belangrijk is om de gevoeligheden van de eerdere generaties scherp te krijgen.

Daartoe bied ik u, geheel voor niets, mijn eigen theorie over het Indisch Zwijgen aan. Vertrekkende vanuit die eerste generatie die ermee begon, zoals mijn opa – en geef hem eens ongelijk van zijn kant. Als het leger en het land dat je dient je laten vallen, ja, dan word je bitter, in de zin dat het je leven moeilijk leefbaar maakt. De keuze die dan volgt is of je daar iets over wilt vertellen aan je kinderen. Maar daar ben je snel uit. Wie wil zijn kinderen nou ooit vertellen wat het leven moeilijk leefbaar maakt? Het klinkt gek in een tijd als de onze waarin niemand ooit nog ophoudt met praten, maar zwijgen is in dat geval een daad van liefde.

De tweede generatie zwijgt vervolgens terug, zoals mijn moeder en haar zussen die hun vader liever maar niets vroegen. Ook al wisten ze het fijne niet van zijn ervaringen, ze wisten genoeg om te beseffen dat er veel was waar je maar niet over moest beginnen. Ook een daad van liefde.

Zo zie je generaties die elkaar uit liefde op een afstand zetten, hoe gek dat ook klinkt. Met als vervolg een derde generatie die nog veel meer afstand krijgt. Die hoeft zich niet meer los te maken van de pijn van het verleden, die is al zo los dat het een schok wordt wanneer zich dat onverwacht weer aandient. Die kan het niet meer aanzien wanneer grootouders en ouders elkaar niet bereiken door de ban die het verleden uitgevaardigd

heeft, die wil er iets aan doen en begint te praten.

Opnieuw, toch ook, een daad van liefde.

Wat de generaties ook mag scheiden, anders gezegd, er ligt iets onder dat maar al te zeer gedeeld wordt. Ieder laat zich leiden door de drang het beste voor elkaar te doen, het beste onder de omstandigheden van de tijd, en hoe dat soms ook schuurt, ik denk dat het precies is wat het Indische verleden nu weer zo tot leven wekt. Na al het zwijgen doen de generaties van weerskanten moeite om het te doorbreken, want ze snappen allemaal dat daar iets mee te winnen valt. Zoals mijn tante dat ten slotte snapte en, ondanks het schuldgevoel dat ik haar aangedaan had, in haar rolstoel naar de boekwinkel karde om mijn boekje over opa te zien liggen. Bij de kassa vond ze hem, haar aan de kant geschoven vader – en daar was hij dan toch maar. Ze belde me met trots en ik voelde een liefde loskomen die tientallen jaren was verstart.

Na al het zwijgen doen de generaties van weerskanten moeite om het te doorbreken

De koloniale context

Kleffe tekst, denkt u misschien. Dat denk ik ook wel eens. En toch, die brug tussen de generaties is iets om te koesteren, want reken er maar op dat die nog op de proef gesteld gaat worden. In de blogs en vlogs en boeken waarin jonge generaties hun familie-onderzoeken wordt veel blootgelegd, maar er zijn toch nog altijd vragen die je zelden hoort, met als belangrijkste wel deze. Als wij ons verdiepen in de eerste generatie en ons weer met hun verhaal verbinden, hoe verbinden we ons dan met het soort leven dat zij in 'ons' Indië leidden? Wat doen we met het kolonialisme?

Het is een vraag die veel Indische Nederlanders van oudsher parkeren met de zinsnede dat je het 'in z'n tijd moet zien'. Kolonialisme was misschien niet fraai, maar toen was het gewoon. Dat hoeven we ons nu niet aan te trekken – en dan knikt de rest van Nederland meestal instemmend mee, want daarmee is ook die ontslagen van morele vragen over het koloniale erfgoed van ons land. Soms blijft het fijn te kunnen zwijgen.

Maar hoe lang nog? Sinds kort zie je nieuwe groepen die zich in deze discussie mengen. Nieuwe Nederlanders, met een gevoeligheid voor vragen over kleur en macht. Nieuwe generaties in de Indische gemeenschap ook, die kritisch durven worden over de verhalen waarin ze zijn grootgebracht. Plus nog een groep buiten ons land, te weten Indonesische historici, die ons op onze blinde vlekken wijzen. Hoe je het ook wendt of keert, punt één, de koloniale samenleving was gebouwd op etnisch onderscheid en dus racistisch. Twee: lokaal kwamen bevolkingsgroepen daar al sinds de negentiende eeuw tegen in opstand en drie, daar kwam begin twintigste eeuw nog intellectueel verzet bij dat zich – vier – op Europees gedachtegoed baseerde zodat – vijf – geen mens kan volhouden dat het kolonialisme nu eenmaal vanzelf sprak.

De lijst argumenten is langer en er zijn best argumenten bij waar iets op af te dingen valt. Maar niet heel veel. De uitkomst van deze discussie laat zich raden. Het beeld van het koloniale Indië zal er niet aardiger op worden en dan zal er ook naar Indische Nederlanders van nu gekeken worden. *Wat heeft u hierop te zeggen?*

U begrijpt dat ik me dat in het bijzonder aantrek met een opa als de mijne. Commandant in een koloniale strijd die zeker honderdduizend Indonesiërs het leven nam. Hij was een echte militair, die aan geweld dacht als een oplossing – en dat dus in een strijd waarvoor dat achteraf niet vol te houden valt. Ik dwing mezelf het te erkennen, hier draai ik me niet meer onderuit. Mijn opa was een onderdrukker die geweld gebruikte.

Toch veer ik even later terug naar het besef dat er een andere kant aan het verhaal is. Want hij was dus ook een man die het initiatief nam voor geheime operaties die het risico meebrachten dat hij aan de kant zou worden geschoven. Een man die in de strijd vooropging toen zijn rang hem toestond buiten schot te blijven. Een man die van zijn mannen geen begrafenis miste, zelfs niet toen de dodentallen opliepen en commandanten het soms niet meer oprachten. Wat je ook van zijn strijd mag vinden, zijn moraal was hoog. Hij leefde voor iets groters dan zijn eigen geluk – en eerlijk is eerlijk, wie brengt dat

in onze tijd nog op?

Het is een trek die me bij meer Indische Nederlanders opvalt in die langgerekte wereldoorlog-plus-koloniale-oorlog van de jaren veertig. Zoveel verlies, zoveel vernietiging. Je mag wel zeggen dat hun hele koloniale leven aan de kant geschoven werd, met hen erbij, en dan is het verbazend om te zien hoe dat op een moreel verwarrende manier soms juist het beste in ze losmaakte. In moed, in offerbereidheid, iets wat groter was dan zij.

Dat is de andere kant. Waarna je onherroepelijk weer

terugveert naar de eerste – en zo heen en terug, want het is allebei waar. Wat politiek en militair voor onze tijd abject geworden is, kan samengaan met een persoonlijke moraal die altijd nog respect afdwingt, en dan wordt het de kunst om zicht te krijgen op die Januskop. Wat vind ik nu precies abject – en waar begint dan het respect?

Als je doorzet krijg je een reëler en dus waardevoller beeld van je familieleden

Dat vraagt om onderzoek en eerlijkheid waar je niet altijd zin in hebt, maar er wacht een beloning. Als je doorzet krijg je een reëler en dus waardevoller beeld van je familieleden. Je leert hun gedrag en opvattingen op punten te verwerpen zonder ze in hun geheel te verwerpen. Je gaat ze als echte mensen zien, met kwaad en goed, met misverstanden van hun tijd en hun persoon. Je krijgt voor ogen wat het nou toch aan ze is waarmee je je graag wilt verbinden, wat je inspireert, wat je ontroert, en als welkome toegift vind je daarmee ook je weerwoord in de vinnige discussies over het koloniale leven die ons nog te wachten staan.

Foto: Suzanne Liem

Interview met Jeff Chapman, gezinsvoogd

‘Honderd procent veiligheid is niet te garanderen’

Jeff Chapman

‘Er zijn dingen die ik niet wist toen ik op mijn 29e als gezinsvoogd begon. Ik zit dagelijks in morele dilemma’s. Mocht het mis gaan binnen een gezin, dan ben ik degene die verantwoordelijk is. Maar de beslissing om een kind uit huis te plaatsen komt altijd te vroeg of te laat. Je doet het dus nooit goed.

Ik groeide op tussen de sloopwoningen in de Indische Buurt in Amsterdam-Oost, toen nog een probleemwijk met veel werkloosheid en alcoholisme. Geen prettige omgeving om in op te groeien. Om mij heen zag ik mijn vrienden en andere jongeren doelloos rondhangen op straat, terwijl ik na school eerst naar huis ging om met

Bart Nauta

Historicus en junior beleidsmedewerker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld

Hans te Brake

Sociaal psycholoog en senior beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Impact

Ilse Raaijmakers

Historicus, senior beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en redactielid van Impact Magazine

Jeff Chapman (55) houdt van zijn beroep. Al dertig jaar werkt hij in Amsterdam en omstreken als gezinsvoogd. Schrijvende gevallen binnen gezinnen en morele dilemma’s zijn inherent aan zijn vak. Chapman komt regelmatig zaken tegen die hem niet loslaten, zoals het geval is bij een uit Irak gevluchte moeder. Het is voor hem dat ene dilemma.

mijn moeder de dag door te nemen onder het genot van een kopje thee en een koekje. Bij mij thuis was er altijd zorg, warmte en aandacht voor me. Dat is een goede basis om een fijne jeugd te hebben en er met plezier op terug te kijken.

In die buurt ontstond mijn drijfveer om juist de zwakkeren in de samenleving te helpen. Ik was vijftien jaar toen ik mij aanmeldde als vrijwilliger bij de speeltuinvereniging. We bezorgden kinderen en jongeren die niet de mogelijkheid hadden om op vakantie te gaan een leuke tijd. Uit het organiseren van jeugdkampen haalde ik veel voldoening. Een keer kwam ik in aanraking met iemand

die zei dat je ook voor je werk aan de slag kon gaan met jongeren. Dat wist ik helemaal niet. Ik dacht dat het gewoon iets leuks was om te doen. Daarom ben ik aan de sociale academie gaan studeren.

Voordat ik als gezinsvoogd werkte, was ik groepsleider binnen een orthopedagogische instelling. Daar woonden kinderen met een verstandelijke beperking die niet meer thuis konden wonen. Ik zag het als mijn doel hen een zo prettig mogelijk leven te bieden, ondanks dat ze geen normale gezinssituatie hadden. Ik hoopte de kinderen iets mee te kunnen geven en hen goed tot hun recht te laten komen, zodat ze het later beter zouden doen dan hun ouders, die vaak ook verstandelijk beperkt waren. Soms lukte dat, maar in veel gevallen ook niet.'

Trauma's

'25 jaar geleden maakte ik de overstap. Ik werd gezinsvoogd. Vandaag de dag noemen we dat ook wel jeugdzorgwerker. Ik begeleid kinderen die onder toezicht zijn gesteld. De kinderrechter heeft dan besloten dat de ouders het ouderlijk gezag niet volledig meer kunnen uitoefenen, maar het moeten delen met mij. Hierbij heb ik te maken met gezinnen waarin sprake is van mishan-

Ze klopte bij jeugdzorg aan met een baby van een aantal maanden oud. Aicha, een meisje eigenlijk nog, was zo ongelukkig dat ze suïcidale gedachten had. Ze was onvoldoende beschikbaar voor het kindje, gaf het flesje op een verkeerde manier. Allereerst zorgden we voor onderdak. Ik schakelde het consultatiebureau en een maatschappelijk werker in. Openhartig vertelde ze mij dat ze moeite had met haar zwangerschap, omdat ze er zelf niet voor gekozen had. Als moeder diende ze alles nog te leren, zoals dat gaat bij jonge ouders. In een gezonde situatie bestaat er nog een netwerk van familie of een moeder die helpt. Zij had niemand en moest het echt van hulpverleners hebben die een uurtje komen.'

Ultieme remedie

'De betrokken hulpverleners waren op een punt aanbeveland waarop zij de veiligheid van de baby niet konden garanderen. Wie weet wat er allemaal kan gebeuren als ze niet goed op haar baby let. Het is best reëel dat er iets misgaat, en dat pleit voor ontheffing van het ouderlijk gezag. Maar dat zou ook betekenen dat de relatie tussen moeder en kind acuut wordt ontwricht, in feite dat het baby'tje hetzelfde gaat meemaken als wat Aicha is overkomen. Dit doet natuurlijk ook iets met de hechting tussen beiden. Ik gun ze een stabiele gezinssituatie en ik ben er heilig van overtuigd dat je alles moet inzetten om die veilig te krijgen. Daarom heb ik in dit geval besloten haar kind niet bij haar weg te halen.

Mijn standpunt wijkt af van de betrokken hulpverleners. Zelfs mijn leidinggevende is op de hoogte van de discussie over deze zaak. Ik weet dat als haar kind bijvoorbeeld van de trap valt, wat bij elke ouder zou kunnen gebeuren, dat ik dan degene ben die verantwoordelijk is. Dat draag ik met me mee. Dat vind ik lastig. Mijn overwegingen deel ik ook met de moeder. Ik denk dat zij het mij persoonlijk niet verwijt als ik haar kind alsnog uit huis plaats.

Honderd procent veiligheid is niet te garanderen, dat realiseer ik me goed, ondanks dat ik probeer alle risico's in kaart te brengen. Om veiligheid te bieden zet ik hulpverlening in, maar hulpverleners zijn er een uur per dag, dan blijven nog 23 uren over waarin alsnog van alles kan misgaan. Het is een dilemma. Uithuisplaatsing komt te vroeg als nog niet alle mogelijkheden en hulpverlening zijn ingezet. Dan denk ik: heb ik wel alles geprobeerd? In andere gevallen ben ik weer net te laat, dan kan het zo zijn dat een kind schade heeft opgelopen. Als je een kind uit huis plaatst, is dat de ultieme remedie, het laatste middel. Iets dat ik door de jaren heen 431 keer heb ingezet.'

Om veiligheid te bieden zet ik hulpverlening in, maar hulpverleners zijn er een uur per dag

deling, verwaarlozing of waar de kinderen probleemgedrag vertonen. Met die kinderen ga ik aan de slag om ervoor te zorgen dat ze een goede ontwikkeling doormaken. Ook geef ik advies of dien het verzoek in aan de kinderrechter om een kind uit huis te plaatsen of de ouders volledig te ontheffen van hun ouderlijk gezag.

Op dit moment ben ik verantwoordelijk voor dertig zaken. Daar zit een geval bij waar ik behoorlijk mee in mijn maag zit. Het gaat over Aicha, een 21-jarige moeder uit Irak met een enorm belast verleden. Ze is gevlucht voor oorlog en is hier met haar ouders gekomen. Als kind heeft ze veel nare dingen gezien; haar ouders zijn getraumatiseerd. Uiteindelijk is het gezin naar Irak teruggedaan en is zij uitgehuwelijkt aan een oudere man van wie ze zwanger is geworden. Daarna is ze gevlucht en weer in Nederland terechtgekomen. Aicha is niet alleen getraumatiseerd door de oorlog, maar ook door het huiselijk geweld van haar echtgenoot. In mijn ogen heeft ze echt een moedige stap gezet, want je vlucht niet zomaar met een baby.

Eigenwijs

'Ik ben als gezinsvoogd kwetsbaar, als een naaktslak bijna. Een keuze als deze kan leiden tot mijn ontslag. Toch houd ik van mijn werk, elke dag weer, al dertig jaar lang. Maar ik zie ook veel (ex)-collega's die het vanwege dit soort dilemma's niet volhouden en vertrokken zijn. Zij konden de druk niet aan. Wat mij helpt, is eigenwijs te blijven en haast narcistisch te geloven in dat wat ik doe goed is. Als je daarin broos wordt en je hebt klappen gehad door zaken die niet goed zijn verlopen, dan gaat het in je zitten. Dan word je handelingsverlegen en neem je beslissingen uit verkeerde motieven, zoals het behoud van je eigen baan.

De berichtgeving van de media is een smet op mijn werk. De goede kanten van jeugdzorg worden nooit belicht. De kijker ziet nooit een positief verhaal van een gezin dat bijeen is gebleven. Dat is geen waardig nieuwsitem. Maar als het kindje morgen overlijdt, dan staat alles wat wij verkeerd hebben gedaan groot in de krant. Dan schrijft de pers dat jeugdzorg niet heeft ingegrepen. Of verschijnen er juist berichten over zaken waarin een kind "zomaar" van zijn ouders is weggehaald. Dit terwijl er een heel traject voor zit, maar daarover lees je niks. Ik wil vooral ook benadrukken wat er wel goed gaat. In dit werk gaat veertig procent niet goed, maar zestig procent bijzonder goed, terwijl dat niet altijd wordt benoemd. Dat is mijn motto: laten we ons richten op wat de cliënt wel in zijn mars heeft. Niet om de negatieve kanten te ontkennen, maar ga aan de slag met wat wel goed gaat.'

Blonde krullen

'Mijn vrouw werkt bij de Raad voor de Kinderbescherming. Het gevaar bestaat dat we constant met het werk bezig zijn. We hebben een manier gevonden om dit te voorkomen. Als gedurende de avond blijkt dat een van ons ergens mee zit, dan hebben we afgesproken dat we even gaan zitten op een aparte plek, en niet met een kopje koffie voor de tv. Om het te bespreken gaan we naar de muziekkamer, waar mijn gitaren staan. Dat helpt.

In mijn werk is denken de valkuil. Ik val om als ik continu blijf nadenken over de dertig zaken onder mijn hoede. Ik doe twee keer in de week aan meditatie of yoga om mijn gedachten los te laten. Dat is het medicijn dat ik nodig heb om los te komen van het denken. Er zijn echter nog steeds periodes dat ik wakker lig van mijn werk.

Soms komt het werk te dichtbij. Ik heb wel eens een meisje uit huis moeten plaatsen waar het echt onveilig was omdat haar ouders drugs gebruikten. Bij die uit-

huisplaatsing had ik haar op mijn arm, een jong meisje met blonde krullen. Ze leek zo erg op mijn dochter dat ik daar twee dagen lang verdriet van had. Het werd opeens heel persoonlijk, alsof het onderdeel van mijn eigen gezin was. Ook daar moet je mee kunnen omgaan. Zelf heb ik drie kinderen. De oudste is hetzelfde werk gaan doen, terwijl de jongste vindt dat we echt heel naar werk hebben. Onze kinderen hoorden ons in hun jeugd praten over lopende zaken. Wij zijn ons daar als ouders bewust van geworden en hebben geprobeerd om hen daarvan af te schermen. Ze hoeven niet al die verhalen te horen, want anders krijgen ze een verkeerd beeld van de wereld.

Het werd opeens heel persoonlijk, alsof het onderdeel van mijn eigen gezin was

Weekenden duren voor mij soms te lang. Pas geleden ben ik tegen mijn principe in op zaterdag bij Aicha geweest. Het zou tot maandag duren voordat de hulpverleners weer zouden komen. In Nederland heeft ze verder niemand, geen familie, niks. Ze is een kwetsbare moeder. Voor mijn eigen gemoedsrust was het belangrijk om toch nog even langs te gaan. Het bezoek had ook te maken met mijn onzekerheid over mijn eigen beslissing. Gelukkig ging het die dag prima met haar. Ze stelde het op prijs dat ik er was. Dat voed je ook wel in je voogdenhart, dat je denkt: dat heb ik toch wel weer goed gedaan.'

INFORMATIE

Van toeschouwer naar getroffene tot publiek bezit

Beeldvorming beschouwd uit

Foto: Koen van Weel/ANP

Ruben (links) en het gezin van Ingrid van Assouw, een jaar na de ramp.

De schok: 12 mei 2010, negen uur 's ochtends. Ik ben op mijn werk als mijn moeder belt. Ze is ongerust. Ze heeft beelden op televisie gezien van een gecrasht vliegtuig in Libië en is bang dat het de vlucht van mijn broer en zijn gezin betreft.

Automatisch ga ik op zoek naar informatie in de hoop haar vermoeden te kunnen ontkrachten. Met hulp van mijn collega's bel ik diverse telefoonnummers. Het vliegveld in Johannesburg, de vliegmaatschappij in Tripoli en een van hun kantoren in Londen. Daar krijg ik telefonisch de voorletters die passen bij de achternamen die ik gaf. Het is een grote schok en ondanks dit moment van enorme emotie ga ik door. Op zoek naar nieuwe, of liever gezegd, andere informatie. Informatie, die mijn angst voor de werkelijkheid kan wegnemen. Ik bel het verwantennummer dat het ministerie van Buitenlandse Zaken bekend heeft gemaakt en geef mijn gegevens als mogelijke nabestaande van de inzittenden door. Het voelt vreemd om informatie te geven terwijl ik die eigenlijk juist zoek. De enige informatie die ik krijg is het theoretische feit dat er verschil kan zijn tussen een inchecklijst en een instaplijst. Dit is voldoende om mijn hoop in stand te houden, want geloven en aanvaarden kan ik met de kennis van dat moment simpelweg niet.

Enkele uren later komen de televisiebeelden van de enige overlevende onze woonkamer binnen. Beelden die overduidelijk maken om wie het gaat, maar angst, verdriet en hoop vertroebelen letterlijk mijn beeldvorming. Er is meer nodig om tot het besef te komen dat je van aanschouwer in getroffene veranderd bent. Aan het einde van de dag belt een medewerker van Buitenlandse Zaken op met het formele bericht dat het naar alle waarschijnlijkheid om mijn neef Ruben gaat. De informele informatiestroom is dan al veel verder. Een lokale verslaggever herkent Rubens grootouders op televisiebeelden en overvalt hen telefonisch, slechts enkele ogenblikken na het confronterende bericht van Buitenlandse Zaken.

Komend voorjaar is het tien jaar geleden dat deze ramp plaatsvond. Na de eerste jaren van zorg, rouw en het leven weer op de rit krijgen, ben ik in 2015 begonnen met het delen van mijn ervaringen. De bewustwording dat we

ervaring

zoveel geleerd hebben in deze periode gaf me de behoefte deze kennis te delen. Inmiddels heb ik bijdragen mogen leveren aan lessen over crisiscommunicatie, mediaregie en (vooral) praktische hulpverlening na rampen. Op deze plaats blik ik terug en deel ik graag enkele lessen over beeldvorming in crises en nafase.

Beeldvorming heeft verschillende betekenissen. In het geval van een ramp als deze gaat het meestal over publieke beeldvorming in de media. Maar op persoonlijk niveau is men als getroffene vanaf moment één naarstig op zoek naar informatie om je een beeld te kunnen vormen van wat er in hemelsnaam gebeurd is. Informatie die nodig is om te kunnen begrijpen wat er gebeurd is en hoe het gebeurd is. Het zijn twee verschillende processen die overal in elkaar grijpen, omdat je als getroffene ook steeds geconfronteerd wordt met nieuws uit de media.

Informatiestromen

In crisissituaties is sprake van formele en informele informatiestromen.

Formele bronnen zoals instanties zijn gehouden aan het geven van gevalideerde informatie. Voor zij informatie verstrekken, vindt er een check en een dubbelcheck van de feiten die zij naar buiten brengen plaats. Dit kost tijd. Informele bronnen zijn hier veelal niet aan gehouden.

Ingrid van Assouw

Ervaringsdeskundige en redactielid van Impact Magazine

Zij geven in hoog tempo alles, inclusief meningen, invullingen en aannames. Media wachten niet op de formele stromen en bedienen zich van alle beschikbare bronnen. Social media hebben in eerste aanleg geen zelfregulering als het gaat om het valideren van informatie. Als getroffene moet je zelf op zoek naar de juiste bronnen. Op het moment dat de media beginnen met berichten over een ongeluk of ramp is vrijwel niemand zich bewust van het feit dat hij of zij een nabestaande kan zijn in dit verhaal. Media houden hier geen rekening mee en houden ook geen rekening met wie de slachtoffers zijn. Iedere burger wordt via de media geïnformeerd. Gedurende dit proces wordt vaak pas duidelijk wie betrokkenen zijn.

De bewustwording dat we zoveel geleerd hebben in deze periode gaf me de behoefte deze kennis te delen

Diezelfde nacht vertrekken wij, oom en tante, onder begeleiding van Buitenlandse Zaken naar Tripoli. Mijn broer en zijn gezin woonden in Tilburg. Burgemeester Opstelten bood zijn hulp aan en schoof zijn woordvoerder naar voren om namens ons de communicatie met de media te verzorgen. Dit bleek een gouden greep. Het professionaliseren van het gesprek met de media was een verlichting voor ons als nabestaanden. Het bleek een krachtige vorm van schadebeperking. Wij werden hierdoor niet meer direct benaderd door journalisten, iets wat we als nabestaanden emotioneel zwaar en belastend vonden. Op deze manier konden we 'in onze eigen bubbel blijven' zonder ons belaagd te voelen.

Beeldvorming, en nu verder

'Je een beeld ergens van vormen' is op persoonlijk niveau noodzakelijk om te beseffen wat er gebeurd is, om het trauma te verwerken. Iedere gelegenheid om een plek des onheils te bezoeken, bewijsmateriaal te bekijken, een overledene te zien en zo geconfronteerd te worden met de werkelijkheid, helpt met 'het gebeurde een plaats geven' zoals we dat dan vrij simpel benoemen.

Onthoud als hulpverlener: de ramp is al geschied. Nabestaanden weghouden van informatie is niet wat hen helpt. Confrontatie met de werkelijkheid is wat nodig is om te kunnen aanvaarden wat er gebeurd is. Een ramplek of plaats delict bezoeken is een vorm van confrontatie. Persoonlijke bezittingen van overledenen, soms zichtbaar beschadigd, dragen bij aan persoonlijke beeldvorming. Het is bewijsmateriaal. Stille getuigen van een drama wat zich voltrokken heeft waar je niet bij was. Waar je geen getuige van bent geweest. Iets wat je dus moet gaan geloven en dat gaat niet vanzelf.

Getroffenen hoeven niet beschermd te worden tegen confrontatie met de feiten, ze moeten goed begeleid worden. Als hulpverlener kun je handelingsperspectief bieden. Scenario's schetsen, getroffenen weten niet wat ze nodig hebben. Laat hen echter wel zelf beslissen.

Getroffenen hoeven niet beschermd te worden tegen confrontatie met de feiten, ze moeten goed begeleid worden

Psycholoog Stef van de Lande was met ons in Tripoli, een dag na de ramp. Hij adviseerde ons de ramplek te bezoeken. Onze eerste reactie: 'niet nodig'. We waren namelijk niet voor onszelf in Tripoli, vonden we. Pas later besepte ik dat dit onbewust struisvogelgedrag was. Gelukkig drong Stef aan. Op de ramplek gekomen kon ik voor het eerst het verlies voelen, ruiken en proeven.

Zittend op de grond in hetzelfde zand waar het toestel was neergestort. Woestijnstof vermengd met brandlucht en kerosine. Restanten van het toestel en rondgeslingerde bagage aanraken. Een aardewerk schoteltje uit de eerste klas onbeschadigd vinden in het zand naast de landingsbaan, oppakken, voelen of het echt is en als bewijs mee naar huis nemen. Alles wat je doet is vanuit je onderbewuste. Later realiseerde ik me dat voor echte beeldvorming het plaatje alleen niet genoeg is. Alle zintuigen zijn nodig om je bewust te worden van wat er gebeurd is.

Een soortgelijk moment vond bijna drie weken later plaats. Zondagavond 30 mei 2010, 20.00 uur. Onze familierechercheur belde. 'Het lichaam van je broer is geïdentificeerd'. Deze boodschap kwam binnen als een mokerslag. Ik 'wist' het wel, maar nu het hardop werd uitgesproken kon ik het pas voelen. Een keiharde confrontatie met de realiteit. De drie identificaties kwamen gelukkig binnen 48 uur. Ik kan me nu een heel klein beetje voorstellen hoe het moet zijn als geliefden nooit geïdentificeerd of gevonden worden. Dit was achteraf 'het beste' slechte nieuws dat we konden krijgen.

In de afgelopen tien jaar sprak ik voor en met meerdere hulpverleners die bij 'Tripoli' betrokken waren en luisterde graag naar hun eigen verhalen. Ik merkte dat elk verhaal mijn beeld completer maakte. Ik kreeg ik als het ware een stukje van de puzzel aangereikt en kon me steeds meer een beeld vormen van hoe en wat er gebeurd was.

Nafasekaarten:
(tekst Ina Strating, concept & vormgeving: Ingrid van Assouw)

Ingrid van Assouw deelt haar ervaringen met 500 medewerkers van de Nationale Politie tijdens een TEDx-talk, 28 januari 2016.

Als 'die puzzel gelegd is' blijft het waardevol om zelfs jaren later nog 'nieuwe' verhalen te horen. Het delen van ervaringen is iets waarvan we, niet alleen als getroffen, maar ook als hulpverleners en instanties kunnen groeien. Delen en leren van ervaringen, maar ook gedeelde emoties. Je staat er namelijk beiden als mens in. Het was ontroerend de brandweerman die Ruben vond te ontmoeten, net als de chirurg die hem opereerde en de kinderarts die hem stabiliseerde. Hulpverleners die hun werk deden, maar die bovenal mensen zijn. Bijzondere connecties ontstonden en bleven tot op de dag van vandaag.

De nafase

Toen 'de cirkel rond voelde' kwam de behoefte deze ervaringen en geleerde lessen 'terug te geven'. Dit heeft een naam geleerd ik van Ina Strating van de Crisiscentrale. Zij noemt het 'Zingeving & leren'. Leer van mij, laat wat ik heb meegemaakt niet voor niets zijn geweest.

Communicatie met getroffen en is communicatiezorg: de gevolgschade van de crisis beperken en handelingsperspectieven bieden. Informeren en betekenis geven. Daarbij helpt een juiste beeldvorming. Het beperken van negatieve publieke beeldvorming en het zo compleet

mogelijk maken van het beeld dat je zelf moet vormen na een ramp.

Ik hoop dat er in de toekomst meer ervaringsdeskundigheid zal worden toegevoegd aan crises, in zowel acute- als nafase. De zogenaamde lessons learned. Mijn missie is in ieder geval dat wat ik geleerd heb teruggeven aan de maatschappij. Om zo samen met professionals toekomstige getroffen en hun hulpverleners te ondersteunen.

INGRID VAN ASSOEW

Ingrid van Assouw is nabestaande van de Tripoli crash in 2010, haar broer en zijn gezin kwamen om, hun jongste zoon overleefde als enige. Zij heeft zich in de afgelopen tien jaar verdiept in crisiscommunicatie en hulpverlening en deelt haar ervaring sinds 2015 in lezingen en verdiepende workshops met hulpverleners, (crisis)communicatieadviseurs en bestuurders.

Zij maakt deel uit van het *Nafase Netwerk* (een initiatief van de Crisisinterventiedienst) dat in 2020 van start zal gaan, een kennisnetwerk van professionals uit alle crisisvakgebieden dat inzetbaar is tijdens en na crisissituaties.

De kersttijd is weer aangebroken en de radio dompelt ons als vanouds onder in een eindeloze stroom kerstliederen. Voor het schrijven van een kerstnummer heb je een buitengewoon kleine woordenschat nodig en ik vermaak mij altijd met de vraag wat de top-10 is van woorden die in vrijwel elk kerstnummer terugkomen. Ik zet in op *lonely, snow, tree, wish, children, mistletoe, year, home, jingle* en natuurlijk *Santa*.

Niet elk kerstnummer is zo onschuldig. Vorig jaar kerst was er in de Verenigde Staten discussie rond de vraag of het musicalduet *Baby It's Cold Outside* nog wel gedraaid kan worden. Daarin zingt de één, 'I really can't stay', terwijl de ander als een kapotte grammofoonplaat blijft herhalen hoe koud het buiten is. Nou kan ik me herinneren zelf ook weleens gezegd te hebben 'ik moet nu echt naar huis', voordat ik me in de armen van de betreffende man wierp, maar in de bij het liedje horende filmscène (te vinden op YouTube) is dat aandringen inderdaad nogal benauwend – meer door de handelingen dan door de tekst, overigens.

Jackie June ter Heide

Klinisch psycholoog en theoloog en als behandelaar en senior onderzoeker werkzaam bij ARQ Centrum'45

Blieieieieiep

De #MeToo beweging heeft de grenzen van wat acceptabel is om naar te luisteren bijgesteld. Is het niet vanwege de tekst, dan wel vanwege de artiest. Na het verschijnen dit jaar van een documentaire waarin het vermeende kindermisbruik van Michael Jackson aan de kaak werd gesteld, klonk wijd en zijd de oproep om zijn muziek niet meer te draaien. Een zelfde lot trof zijn collega R. Kelly, die van de poppodia geweerd werd vanwege een documentaire over het seksueel misbruiken van tienermeisjes. Nou gaat er met Kelly's muziek weinig verloren wat mij betreft, maar Michael Jackson schrappen doet even pijn.

Kun je de muziek van iemand die van seksueel geweld verdacht wordt, nog wel een podium geven? En moeten we nu moeilijk doen over teksten die iedereen lange tijd oké vond?

Ik vind het goed dat muziek van artiesten die overtuigend beschuldigd worden van seksueel misbruik niet meer automatisch gedraaid wordt. Luisteren is toch weggijken, wanneer je het eenmaal weet. Wat ik zorgelijk vind, is de Nederlandse terughoudendheid om stelling te nemen in dit soort zaken. Kelly's concerten waren in Amerika al afgelast toen in Nederland de boel nog even werd aangekeken; Jacksons muziek wordt op de Nederlandse radiozenders nog volop gedraaid. Slachtoffers staan toch vaak lager in de pikorde en hen steunen kost in eerste instantie meer dan het oplevert. Financieel, sociaal, of muzikaal. Maar waar blijft je eigen morele kompas als je eerst moet afwachten hoe het kompas draait in de Verenigde Staten?

Wat teksten betreft, hebben we ook een slag te slaan. Teveel nummers bevatten zinnen die seksuele dwang normaliseren. Een langgerekte blieieieieiep eroverheen, wat mij betreft, ook al zijn ze van succesvolle artiesten als Robin Thicke ('I know you want it'), Justin Timberlake ('dirty babe') of Armin van Buuren ('exactly what I need'). In ruil daarvoor halen we de bliep weg bij onschuldige woorden als shit of fuck. Muzikaal gezien even slikken misschien, maar moreel gezien is het het helemaal waard.

Foto Amazon

Bertine Mitima

*Promovenda en junior beleidsonderzoeker/
adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog,
Vervolging en Geweld*

Trudy Mooren

*Klinisch psycholoog bij ARQ Centrum'45,
en als senior onderzoeker verbonden aan
de Afdeling Klinische Psychologie, Faculteit
Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht*

Julia Bala

*Klinisch psycholoog en consultant voor
ARQ Centrum'45*

Betekenis van de Sarajevo Red Line voor het omgaan met oorlogservaringen

De kunst van herdenken

Eén lege stoel voor één verloren leven; 11.541 rode stoelen in een lange rij. Ter nagedachtenis aan de slachtoffers van het beleg van Sarajevo tijdens de oorlog in het voormalige Joegoslavië in de jaren negentig. Een fascinerende verbinding van kunst met herdenken. Welke impact had deze herdenking op oorlogsgetroffenen uit Sarajevo? Hierover spraken wij met getuigen van de Sarajevo Red Line.

Achtergrond

In april 1992 werd Sarajevo in Bosnië Herzegovina door het Bosnisch-Servische leger bezet. Het was het begin van een ruim drie jaar durende bezetting waarbij het nagenoeg onmogelijk was de stad binnen te komen of te verlaten. Er was schaarste aan levensmiddelen, medische voorzieningen en andere primaire levensvoorzieningen. Pas in december 1995 is met het Dayton akkoord een einde gekomen aan het gewelddadig conflict in Bosnië Herzegovina.

Twintig jaar na het begin van het beleg, op 6 april 2012, organiseerde Haris Pašović, theater- en filmmaker bij East West Theatre Company, in samenwerking met het stadsbestuur van Sarajevo een evenement om het beleg van Sarajevo te herdenken. Zij arrangeerden een

concert 'for those who couldn't attend' door in de Maršal Tito straat, de hoofdstraat van Sarajevo, een 825 meter lange rij rode stoelen te plaatsen. Op het podium aan het einde van de rijen traden gedurende de hele dag muzikanten, zangers en dichters op. De rijen met in totaal 11.541 stoelen werden geflankeerd door grote schermen waarop de namen werden geprojecteerd van diegenen die tijdens de belegering van Sarajevo waren omgekomen. Voorbijgangers legden brieven, knuffels of bloemen op een door hen uitgekozen stoel en herdachten hun dierbaren.

Deze herdenking trok zowel nationaal als internationaal veel aandacht. Ook dit jaar, zeven jaar na het evenement, verschenen rond april weer berichten op de sociale media waarin mensen een foto of filmpje plaatsen van de Sarajevo Red Line, om de belegering van de stad te

Foto Wikimedia

De Sarajevo Red Line in de Maršal Tito straat in Sarajevo, 6 april 2012.

herdenken. Uit gesprekken met mensen die bij de Sarajevo Red Line aanwezig waren, blijkt dat de herinneringen en daarmee gepaard gaande emoties aan deze dag nog altijd sterk zijn.

In gesprek met getuigen

Wat maakte deze herdenking tot een dergelijk memorabel evenement? Welke invloed heeft dit evenement gehad op voorbijgangers en welke elementen droegen daaraan bij? Inzicht in deze processen is belangrijk om beter te begrijpen hoe herdenken, in het bijzonder in combinatie met kunst, een bijdrage kan leveren aan het omgaan met oorlogservaringen. In een verkennende studie spraken we met acht mensen die bij de Sarajevo Red Line aanwezig waren. Ons doel was na te gaan in welk opzicht de Sarajevo Red Line van betekenis is geweest voor het omgaan met oorlogservaringen. Ook wilden wij onderzoeken of een grootschaliger onderzoek onder burgers van Sarajevo, aan de hand van deze herdenking, naar de potentie van kunst bij herdenken van belang kon zijn. De interviews waren zonder uitzondering emotioneel, fascinerend en divers. Bevlogen, onder de indruk, of

Foto: EastWest Theatre Company

Kleine stoelen voor de overleden kinderen.

De Sarajevo Red Line was een plek om te rouwen, te huilen en om verdriet te kunnen uiten

gepassioneerd lieten de geïnterviewden ons horen wat deze herdenking voor hen betekende, welk proces zij doorliepen tijdens de herdenking, en hoe het voor sommige bijdroeg aan het omgaan met oorlogservaringen. We hebben deze interviews woordelijk uitgeschreven en vervolgens geanalyseerd. In dit artikel lichten we achtereenvolgens vier thema's toe, die uit deze gesprekken naar voren kwamen. De citaten in dit artikel zijn ontleend aan deze interviews.

Mix van emoties

Het valt op dat deelnemers hele verschillende en hevige emoties ervoeren tijdens hun aanwezigheid bij de Sarajevo Red Line. Intens verdriet staat voor de meesten voorop. De Sarajevo Red Line was een plek om te rouwen, om te huilen en om verdriet te kunnen uiten. 'Ik heb die dag veel tijd doorgebracht daar [bij de Sarajevo Red Line], omdat het voor mij voelde als de eerste keer dat we konden rouwen om wat er gebeurd was', vertelde een man. De verandering van een abstract slachtoffer-aantal in een visualisatie van dit getal door de stoelen, met honderden kleine stoelen voor de overleden kinderen, zorgde daarnaast voor gevoelens van shock

en horror. Een andere man vertelde: 'Die kleine stoelen, dat was echt verwoestend voor mij. Ik voelde mij totaal hopeloos, ik kon mijzelf een moment niet bewegen toen ik dat zag.'

Deze gevoelens werden afgewisseld met opluchting en herstel van een gevoel van waardigheid. Een vrouw vertelde: 'Ik was heel erg ontroerd. Ik denk dat ik ook huilde. Het was alsof ik in een wasmachine zat. Mijn emoties werden compleet door elkaar geschut. Maar op een of andere manier op een positieve manier. Ik voelde me uitgeput maar tegelijk blij! De positieve gevoelens die ervaren werden gingen vooral over de blijdschap om in leven te zijn, om onderdeel te zijn van zo'n groot evenement waarin aandacht was voor het verleden en respect werd getoond voor de verloren levens.'

Confrontatie met oorlogservaringen

Deelname aan de Sarajevo Red Line riep veel herinneringen en herbelevingen op van momenten uit de oorlog. 'Deze straat heeft een bepaald geluid, het is er altijd druk. En alleen tijdens de oorlog waren er geen auto's in de straat, geen mensen. Toen was er die verschrikkelijke stilte in deze straat. Door het blokkeren van de straat met de stoelen kwam er weer stilte. Die stilte was wat je in het gevoel van oorlog hield. Dit gevoel van leegte en horror, je werd erin meegesleurd. De atmosfeer van oorlog, verdriet en rouw', vertelde een vrouw. Het opkomen van deze herinneringen aan de oorlog gebeurde in een veilige omgeving, afgebakend in tijd en plaats. Het evenement duurde (slechts) één dag en er was een begin en een einde aan de rij stoelen. Je kon stilstaan wanneer je wilde, maar tegelijk dwongen de mensen die in dezelfde richting liepen je ook om verder te lopen, richting het einde. Een vrouw verwoordde het als volgt: 'Het was angstaanjagend en bevrijdend. Ik dacht aan alle gebeurtenissen die ik heb meegemaakt tijdens en na de oorlog in dit specifieke moment. Het voelde zo bevrijdend.'

Verbinding en erkenning

Naast het individuele proces dat verschillende deelnemers doorliepen tijdens de Sarajevo Red Line, had de herdenking volgens de geïnterviewden ook een grote impact op een meer collectief niveau. De Sarajevo Red Line bracht sterke gevoelens van solidariteit en verbinding teweeg. 'We creëerden opnieuw dit gevoel van gemeenschap, wat extreem belangrijk was tijdens de oorlog', vertelde een vrouw. Dit hing uiteraard ook samen met het individuele proces van deelnemers: Het ervaren van steun draagt bij aan een veilige setting om het verleden opnieuw te beleven, emoties te uiten en dit een plek te geven.

Verder was ook het gevoel van persoonlijke en collectieve erkenning voor het lijden door een grootschalig evenement als dit belangrijk. Dit ging voor sommigen gepaard met een uiting van hoop voor de toekomst. Een vrouw vertelde: 'Het was een stem van de stad richting de rest van de wereld. Wij zijn hier, dit is wat er is gebeurd, kijk naar deze rivier van bloed in onze hoofdstraat. Laten we dit niet herhalen.'

Samenspel van elementen

Het laatste thema waarover we spraken waren de elementen in de herdenking die bijdroegen aan de impact van het evenement. De plaats van de herdenking, de hoofdstraat van Sarajevo, bracht voor velen herinneringen aan de oorlog terug. Daarnaast was de open inhoud een belangrijk element. 'Voor zover ik weet waren er geen speeches', vertelde een man. 'Er werden geen schuldigen aangewezen. Er was alleen een diep gevoel van verlies en verdriet. En dat is uniek. Ik zag geen enkel bijkomend voordeel voor wie dan ook in politiek opzicht.' Doordat de herdenking de hele dag duurde, was er ruimte voor individuele reflectie. Voor de één waren het de kleine rode stoelen voor de overleden kinderen die het meest ontroerden, terwijl het voor een ander de stilte was die je terugvoerde naar het verleden. Kortom, de elementen waren divers en raakten de deelnemers ieder op hun eigen manier. Juist het samenspel van de plaats, de actoren, de communicatie, de objecten en de tijd bij elkaar maakten de individuele en collectieve processen mogelijk.

Tot slot: een beschouwing

De beschrijvingen van enkele respondenten zijn te beschouwen als elementen die ook traumagerichte behandeling typeren. Dan gaat het om de confrontatie met pijnlijke herinneringen ('exposure'), de verandering van betekenis en gedachten die bij de herinnering horen (cognitieve herstructurering), het reguleren van emoties

'Wij zijn hier, dit is wat er is gebeurd, kijk naar deze rivier van bloed in onze hoofdstraat'

en een steunende omgeving (sociale steun) (Schnyder et al., 2015). Tijdens behandeling worden immers in een veilige, gecontroleerde omgeving herinneringen aan traumatische ervaringen opgeroepen en naar voren gehaald om ze van emotionele lading te ontdoen. Wat destijds als zo bedreigend, overweldigend of angstaanjagend is ervaren, heeft die betekenis in het heden niet langer. Het is goed mogelijk dat deze, en wellicht nog andere elementen en processen, kunnen verklaren hoe een (artistieke) herdenking mogelijkheden kan creëren om het verleden een plek te geven.

Zoals elke herdenking bleef ook de Sarajevo Red Line niet zonder kritiek. Sommige mensen waren woedend omdat de stoelen voor de herdenking waren gekocht in Servië. Andere voelden zich buiten gesloten; mogelijk zijn niet alle doden geadresseerd. Desondanks laat deze studie zien dat artistieke herdenkingen, zoals de Sarajevo Red Line, de potentie hebben om bij te dragen aan het omgaan met oorlogservaringen door individuen en de samenleving. De eerste acht gesprekken hebben ons geleerd dat de Sarajevo Red Line veel heeft los gemaakt bij diegenen die ter plekke waren. In verder onderzoek willen we ons enerzijds verdiepen in de vraag hoe dit voor (een groter aantal) burgers van Sarajevo is geweest. Anderzijds willen we meer inzicht krijgen in de onderliggende mechanismen die bijdragen aan het omgaan met herinneringen aan oorlogservaringen. We hopen dat de waarde van collectieve herdenking en artistieke expressie tegemoet komt aan de behoeften van getroffen.

KADER VAN HET ONDERZOEK

Deze verkennende studie over de Sarajevo Red Line maakt onderdeel uit van het promotieonderzoek van Bertine Mitima. Dit voert zij uit in samenwerking met het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de Universiteit Utrecht. In het onderzoek richt zij zich op de betekenis van rituelen van het herdenken (in het bijzonder van de Tweede Wereldoorlog in Nederland), en de invloed hiervan op individuele emoties, psychotrauma en het omgaan met oorlog gerelateerde herinneringen.

REFERENTIE

Schnyder, U., Elhers, A., Elbert, T., Foa, E.B., Gersons, B.P.R., Resick, P.A., Shapiro, F., Cloitre, M. (2015). Psychotherapies for PTSD: what do they have in common? *European Journal of Psychotraumatology*, 6: 28186. Doi.org/10.3402/ejpt.v6.28186

Bart Nauta

Historicus en junior beleidsmedewerker/
adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog,
Vervolging en Geweld

‘Ik had maar één vraag: dokter, heb ik een trauma?’

Onderzoeksjournalist Linda Polman publiceerde dit jaar *Niemand wil ze hebben*, een boek over het Europese vluchtelingenbeleid en trok daarbij onthutsende parallellen met de Tweede Wereldoorlog. Bij het schrijven putte zij uit een ingrijpende ervaring in een Rwandees vluchtelingenkamp. Voor *Impact Magazine* blikt ze daarop terug en vertelt hoe die traumatische gebeurtenis haar een betere journalist heeft gemaakt.

Linda Polman

Conflictgebieden vormen in Polmans boeken het decor van verhalen waarin noodhulp en humanitaire interventie centraal staan. Zoals in het 1997 verschenen boek *'k Zag twee Beren*, waarvoor Polman onderzoek deed naar VN-vredesmissies in Somalië, Haïti en Rwanda. De ervaringen die ze in de jaren negentig opdeed, hielpen bij het schrijven van haar nieuwe boek, *Niemand wil ze hebben*.

In een café in Amsterdam-Noord, blikt Polman terug op een van die ervaringen: haar korte maar intensieve verblijf in een Rwandees vluchtelingenkamp in 1995. Polman ging naar Rwanda om te zien hoe het de blauwhelmen was vergaan, een jaar nadat een mislukte VN-missie de genocide van Hutu-extremisten op Tutsi's en gematigde Hutu's niet kon voorkomen. Ze kwam in vluchtelingenkamp Kibeho terecht, waar bijna 100.000 Hutu's verbleven die uit angst voor het Tutsileger gevlucht waren. Het kamp was een broeinest van onrust en dat was reden voor Tutsi-soldaten om het kamp te ontruimen, op hardhandige en bloederige wijze.

Hoe verliep jouw verblijf daar?

‘Ik ben bij een bataljon Zambiaanse blauwhelmen geko-

men die mij op de eerste dag zeiden dat ik bij ze moest slapen, omdat er iets stond te gebeuren. Ik sliep in een schooltje ergens op een bergpas, uitzierend op een vallei met daarin duizenden vluchtelingen.

De volgende ochtend liep ik naar buiten om te kijken wat er aan de hand was. Ik keek de vallei in en zag hoe al die vluchtelingen klem stonden. Ze zaten zo tegen elkaar geprakt dat ze nauwelijks konden ademen. Op dat moment probeerde een groep vluchtelingen uit te breken, door de linies van het Tutsileger heen. Daarop bestormde het Tutsileger de vallei en de bergen en joeg de mensen uit hun hutten weg. Er brak paniek uit en die massa begon heel hard in mijn richting te rennen. Ik werd overspoeld en zat klem in een massa. Ik dacht: als ik nu val, word ik vertrap en ben ik dood.

Het was alsof ik naar tv keek en ik er fysiek niet bij was

Op het moment dat ik realiseerde dat mijn leven gevaar liep, merkte ik dat ik in een shock gleed, alsof een luik naar beneden ging. Je zag wel wat er gebeurde maar je

maakte het niet meer mee, je registreerde en doorvoelde het niet meer. Het was alsof ik naar tv keek en ik er fysiek niet bij was.

Er was een Zambiaanse soldaat die mij zag en mij achter de poort van het schooltje trok. Daarbuiten lagen overal doden en gewonden, mensen die vertrappt waren in de modder en met kapmessen toegetakeld. Ik heb de gewonden naar het schooltje gesleept en ook dat voelde ik niet meer. Het was echt verschrikkelijk, een bloedderige, modderige hel. Na vier dagen was het voorbij en ben ik met het eerste beste vliegtuig teruggevlogen. Ik weet nog dat ik in het vliegtuig een T-shirt aan had waar allemaal bloedspatten op zaten.

Hoe is was het om zo plots weer thuis te zijn?

‘Het ging wel oké met mij, het leven ging door en ik zat rustig op de bank voor de tv. Maar al snel begon ik mij zorgen te maken. Niet omdat ik nachtmerries had, eerder omdat ik mijn ervaringen met vrij veel distantie bekeek. Dit was in de tijd dat veel journalisten naar Bosnië of Rwanda reisden en een paar van hen dat psychisch niet aan konden – daar hoorde ik over. Ik dacht: wat ik daar heb gezien, dat is ook niet niks. Straks ben ik zestig en krijg ik opeens nachtmerries. Waarom trokken mijn collega’s dit niet en ik wel?’

Toen ben ik naar Centrum ’45 gegaan. Ik had maar één vraag: dokter, heb ik een trauma? Ik zou nooit vergeten wat dokter Schwartz – zo heette hij – mij toen zei: “Ja mevrouw Polman, u heeft een trauma, maar de mens is emmer”. Polman buldert van het lachen.

Wat bedoelde hij daarmee?

‘Dat wij ons hele leven lang trauma’s oplopen en die komen allemaal in een emmer terecht. Bij de een raakt die emmer een keer vol, bij de ander niet. Hij zei ook: ga maar naar huis, ga verder met je leven, je zult vanzelf merken wanneer de emmer vol zit.’

Je bent twee keer naar Rwanda teruggegaan. Is die emmer alsnog volgeraakt?

‘Ik wilde terug omdat die plek mij de baas was. Ik wilde daar kunnen zeggen: kom maar op. Ik had vreselijke dingen gezien en wilde het afsluiten. Destijds ben ik zomaar van het drama weggerend. Ik heb nooit gezien hoe het met de mensen in de modder is afgelopen. Ik wilde zien dat die doden en die blauwhelmen weg waren. Het verhaal was niet af.’

Hoe was het om de eerste keer terug te zijn?

‘Ik stond daar op de plek van het schooltje, dat afgebroken was. Er overviel mij het gevoel: dit is niet eerlijk, er is niks meer te zien. Het was groen, de vogels floten,

mensen waren hun land aan het bewerken. Voor de doden en de blauwhelmen vond ik het disrespectvol dat het leek alsof er niks gebeurd was. Er zou nog iets te zien moeten zijn, zoals een kruis of een gedenkteken.’

Er overviel mij het gevoel:
dit is niet eerlijk, er is niks meer
te zien

Wat heeft het verder met je gedaan?

‘Ik maak mijzelf wijs dat het mij uiteindelijk een betere journalist heeft gemaakt. Omdat ik iets heb gezien en meegemaakt dat mij de wereld beter doet begrijpen. Als ik nu lees hoe gevaarlijk vluchtelingenkampen voor de vluchtelingen zijn, dan weet ik hoe dat is. Ik weet hoe kwetsbaar en hoe bang mensen daar zijn. Ik weet hoe zij uit hun ogen kijken. Hoe uitzichtloos de situatie is. In mijn nieuwe boek *Niemand wil ze hebben. Europa en zijn vluchtelingen* beschrijf ik mijn bezoek aan het erbarmelijke vluchtelingenkamp op Lesbos. Ik weet hoe moeilijk het is om de logistiek van een kamp te regelen, mensen hebben voortdurend eten, water en medische zorg nodig. Ik zie hoe breekbaar dat allemaal is.’

Wat kwam je tegen bij je onderzoek voor *Niemand wil ze hebben*?

‘Ik ben mij gaan realiseren dat er maar heel weinig vluchtelingen op aarde zijn zoals gedefinieerd in het VN-vluchtelingenverdrag. Een vluchtelingenstatus volgens de VN is voorbehouden aan een gelimiteerde groep die eigen land ontvlucht vanwege vrees voor vervolging om raciale, religieuze of politieke redenen. Er zijn 68 miljoen vluchtelingen op de wereld, 65 miljoen voldoen niet aan die definitie. Dat zijn vluchtelingen die proberen te ontkomen aan geweld, honger en armoede. En die zitten vast in kampen, zoals de Afrikaanse kampen die ik kende. You tell me wat voor vluchtelingen dat zijn. Nepvluchtelingen?’

In *Niemand wil ze hebben* trek je parallellen met 1938.

‘In dat jaar werd de eerste vluchtelingenconferentie ooit georganiseerd, in het Franse kuuroord Evian. 32 regeringen, waaronder vele Westerse en ook de Nederlandse regering, schoven aan om een oplossing te vinden voor al die Joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oostenrijk. Een groot deel van de notulen is vernietigd. Als je weet hoe de conferentie is verlopen, dan verbaast mij dat ook niet. Het was een heel gênante vertoning waarin regeringsleiders alles uit de kast trokken om te beargmenteren waarom zij die Joden niet gingen toelaten.’

Foto: Riand/Mazalan/AP/H

Vluchtelingenkamp Kibeho in Rwanda, februari 1995.

Welke argumenten?

‘Precies dezelfde die wij vandaag de dag ook gebruiken, maar dan ook echt letterlijk. Om te beginnen: het waren geen vluchtelingen maar migranten, Joden kunnen een gevaar voor de nationale veiligheid zijn, onze vrouwen en kinderen lopen gevaar. Ze willen onze huizen en banen inpikken, hun normen en waarden stroken niet met de onze.

Na vijf dagen werd de conferentie afgesloten met de boodschap dat de grenzen dicht bleven. De volgende ochtend had een Duitse nazikrant een heel groot verhaal over hoe die conferentie was verlopen. Met de triomfantelijke kop *Keinen will Sie haben*, oftewel: niemand wil ze hebben. De krant concludeerde dat al die landen wel commentaar hadden op Duitsland, maar zelf helemaal niet van plan waren om de Joden te redden. En als die landen de Joden niet willen hebben, waarom Duitsland dan wel?’

Gaat die historische vergelijking met het heden niet te ver?

‘Het gaat erom dat voor het eerst een Europees vluchtelingenbeleid tot stand was gekomen waarbij gezamenlijk was besloten de grenzen dicht te gooien, zoals we

dat nu ook doen. Alleen is er in de afgelopen decennia getracht de problemen zoveel mogelijk buiten Europa te houden. De EU sluit deals om de vluchtelingen in regio's ergens in Afrika te houden. Daar worden kampen opgericht en daar mogen mensen niet uit. Of ze kunnen er niet uit, want ze zitten in een woestijn.’

‘Een van de oplossingen is denk ik dat Europa moet ophouden met al die vluchtelingen veroorzaken’

Wat is dan de oplossing voor de vluchtelingencrisis?

‘Mensen met veel meer verstand dan ik hebben daar oplossingen voor. Ik leg bloot wat het probleem is. Maar een van de oplossingen is denk ik dat Europa moet ophouden met al die vluchtelingen veroorzaken. Amerika en Europa moeten stoppen met wapenhandel en ophouden regimes en economieën te manipuleren om daar zelf beter van te worden. Somalië, Syrië en Afghanistan: in die oorlogen vechten wij mee, maar zodra de mensen uit die landen in bootjes naar ons komen, willen wij er niks mee te maken hebben.’

75 jaar na de bevrijding zorgen populaire producties, zoals *Soldaat van Oranje*. De musical (New Productions, 2010) en de Holocaustfilm

Süsskind (Fuworks, 2012) ervoor dat de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog overgedragen wordt aan nieuwe generaties.

Dit doen de producenten niet alleen door middel van de musical of de film, maar ook door het opzetten van verschillende educatieve- en herdenkingsprojecten. Op deze manier zorgen populaire producties voor een nieuwe dimensie in de herinneringscultuur. In mijn onlangs verdedigde proefschrift 'Echte Helden'. De popularisering van de Tweede Wereldoorlog in Nederland sinds 2000 (2019) laat ik deze ontwikkeling zien.

De 'populaire' verwerking

De eerste generatie en populaire producties

Deze populaire producties zijn niet alleen van belang voor de toekomstige herinneringscultuur, maar hebben ook een grote invloed gehad op onze hedendaagse beeldvorming over de oorlog. Na 1945 werd de Tweede Wereldoorlog verbeeld in verschillende (inter)nationale populaire producties, zoals films, toneelstukken en romans. Aan de ene kant bekritiseerden overlevenden het geromantiseerde beeld dat vaak geschetst werd in deze producties. Een goed voorbeeld hiervan is de kritiek van Holocaust-overlevende Elie Wiesel op de populaire Amerikaanse televisieserie *Holocaust* (1978). Aan de andere kant werd de serie ook positief ontvangen, omdat de kijkcijfers hoog waren en een groot publiek kennis kreeg over de Jodenvervolgung. Hierdoor werden de producties gezien als een middel om de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog door te vertellen aan volgende generaties.

Tegenwoordig is dit besef nog groter. Ik heb daarom de indruk dat de meeste overlevenden anno 2019 deze populaire representaties omarmen en actiever betrokken zijn bij de producties. Zo werden overlevenden uitgenodigd om hun eigen oorlogservaringen met de cast van

Soldaat van Oranje te delen, zodat de acteurs zich beter konden inleven in de geschiedenis. In de film *Süsskind* kregen overlevenden en hun familieleden een kleine bijrol. Daarnaast werd er een speciale filmvertoning georganiseerd voor de kinderen die door *Süsskind* uit de Hollandsche Schouwburg waren gered. De reacties van deze overlevenden laten zien dat zij zich identificeerden met de film en zich emotioneel betrokken voelden. De oud-burgemeester van Amsterdam Ed van Thijn vertelde bijvoorbeeld:

'Als jongetje beschikte ik al over een knop waarmee ik mijn gevoel kon uitschakelen. Het is een beschermingsmechanisme: zonder die knop word ik overspoeld door emoties. Zoals de keer dat ik naar *De Bezetting* keek en een foto van mijn kamer in het jongensweeshuis in Westerbork zag. Ik brak. Hetzelfde overkwam mij bij de film *Süsskind*. Twee uur lang zat ik verkrampd in mijn bioscoopstoel: wee je gebeente als je iets voelt bij die vreselijke oorlogsbeelden. Wachtend op de aftiteling begon ik te ontspannen. En toen volgde nog een slotscène van twee kinderen die elkaar na de oorlog in de armen vallen op een perron. Ik begon onbedaarlijk te huilen.'¹

Laurie Slegtenhorst

Onderzoeker bij het project 'War! Popular Culture and European Heritage of Major Armed Conflicts' aan de Erasmus School of History, Culture and Communication

van oorlog

Overlevenden werden uitgenodigd om hun eigen oorlogservaringen met de cast van *Soldaat van Oranje* te delen, zodat de acteurs zich beter konden inleven

Door het zien van de film *Süsskind* kwam de oorlog voor Van Thijn dichterbij en werd hij weer geconfronteerd met zijn oorlogsverleden. Ook zorgde de film ervoor dat hij emotioneel werd geraakt.

Verder toont deze betrokkenheid van de eerste generatie bij populaire producties aan dat de herinnering van deze generatie en de volgende generaties vloeiend in elkaar overlopen. Deze vervlochtenheid van herinneringen komt niet overeen met de veel gevolgde theorie van Jan Assmann over de werking van het geheugen. Assmann maakt in deze theorie een onderscheid tussen het communicatieve en culturele geheugen. In deze theorie heeft het communicatieve geheugen een bestaansduur van drie tot vier generaties die een directe verbinding hebben met de herinnering. Na ongeveer 80-100 jaar verandert het in een cultureel geheugen dat door verschillende materiële representaties, zoals monumenten en mediale beelden overgedragen wordt op nieuwe generaties.²

Volgens historicus Susan Hogervorst is de overgang en indeling die Jan Assmann maakt echter niet zo strikt en ontstaat het culturele geheugen bij sommige herden-

kingsgroepen al meteen parallel aan het communicatieve geheugen.³ Deze redenering van Hogervorst heb ik overgenomen in mijn onderzoek, want bepaalde populaire representaties over de Tweede Wereldoorlog worden al geproduceerd als de ooggetuigen en de daarop volgende generaties nog in leven zijn.

Digitale herinneringen

Ook de producenten vinden de betrokkenheid van overlevenden belangrijk. Enerzijds doen zij dit vanuit een commercieel oogpunt om de productie interessanter en geloofwaardiger te maken. Anderzijds benadrukken zij dat de populaire producties een middel zijn om de geschiedenis levend te houden en over te dragen aan nieuwe generaties.

Door deze visie starten producenten verschillende nieuwe educatieve-en herdenkingsprojecten om de interesse van jonge generaties aan te wakkeren voor dit verleden. Dit zorgt voor een nieuwe dimensie in de herinneringscultuur. De musical is bijvoorbeeld betrokken bij projecten, zoals het digitale monument 'Gezichten van Vrijheid' en 'Selfie voor de vrijheid'. Daarnaast initieerde de musicalproducent Fred Boot de oprichting van het

V-monument bij de TheaterHangaar en een bijbehorend digitaal monument. Verder verbinden de producenten van zowel de musical als de film *Süskind* de producties aan een educatief programma en aan bestaande herdenkingsdagen, zoals 4 mei en *Holocaust Memorial Day*. Er worden dus steeds weer nieuwe, en soms spectaculaire vormen bedacht om deze oorlog op een populaire manier te presenteren en het verleden begrijpelijker te maken. Uit mijn onderzoek blijkt dat jongeren hier positief tegenover staan en dit belangrijk vinden.

Er worden dus steeds weer nieuwe, en soms spectaculaire vormen bedacht om deze oorlog op een populaire manier te presenteren

'Ik vind het verschrikkelijk wat er tijdens de WWI en WWII gebeurd is, dit moet niet vergeten worden. Daarom vind ik het goed dat Soldaat van Oranje deze projecten ondersteunt' (jongen, 16 jaar MBO).

Hoewel uit mijn onderzoek naar voren komt dat jongeren wel degelijk leren over geschiedenis door naar de musical te gaan of de film te bekijken, zijn er maar weinig jongeren die echt actief meedoen aan deze herdenkingsinitiatieven. Daarnaast wordt het educatief materiaal van de producties niet of nauwelijks gebruikt door de docenten in de klas. Dit heeft als gevolg dat er weinig tot geen reflectie plaatsvindt over de 'populaire' representaties van het verleden en blijft het onderscheid tussen feiten en fictie vaak onduidelijk.

Aanbevelingen

In mijn onderzoek heb ik een overzicht gegeven van verschillende populaire representaties van de Tweede

Wereldoorlog en hoe die in het geschiedenisonderwijs en de herinneringscultuur gebruikt worden. Door te spreken met leerlingen en docenten en vragenlijsten in te laten vullen heb ik aangetoond hoe zij omgaan met populaire producties en wat ze ervan leren.

Toch blijven er ook een aantal vragen in mijn onderzoek onbeantwoord, zoals: hoe kunnen we ervoor zorgen dat de educatieve materialen meer gebruikt worden en de herdenkingsinitiatieven meer aandacht krijgen? En op welke manier kunnen we jongeren motiveren om echt actief deel te nemen aan deze initiatieven?

Door de organisatie van verschillende seminars en conferenties over de Tweede Wereldoorlog weet ik uit eigen ervaring dat dit erg lastig is. Toch zie ik op basis van mijn onderzoek ook veel mogelijkheden om dit te verbeteren.

Een van de aanbevelingen die ik in mijn onderzoek heb gedaan is om de communicatie tussen de commerciële/artistieke en historische wereld te verbeteren, zodat populaire producties in de toekomst beter ingezet kunnen worden om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend te houden. Meer uitwisseling kan zorgen voor een verkenning van de mogelijkheden en de wenselijkheid om geschiedenis en populaire cultuur aan elkaar te koppelen. Daarbij kan een betere coördinatie van de activiteiten ervoor zorgen dat meer bezoekers van populaire producties deelnemen aan bepaalde projecten en meer scholen gebruik zullen maken van educatieve materialen. Dan kan er gezamenlijk worden nagedacht over het ontwikkelen van een format met vragen/opdrachten voor educatief materiaal die kritisch historisch denken stimuleren. Dit maakt het voor producenten, ook van kleinere producties, financieel aantrekkelijker om kwalitatief goed maar toch enigszins afwisselend educatief materiaal te maken.

Scène 'Het bombardement van Rotterdam' uit de musical *Soldaat van Oranje*.

Verder is het van belang om de derde en vierde generatie zelf aan het woord te laten en zoveel mogelijk de ruimte te geven om op hun eigen creatieve manier om te gaan met de oorlog. Door ze te blijven stimuleren om deel te nemen aan conferenties en een podium aan hen te bieden, zullen ze hier in de toekomst ook gebruik

van gaan maken. Populaire producties en social media kunnen hier zeker een uitkomst bieden, maar ook andere vernieuwende vormen kunnen worden ingebracht, waardoor er weer een nieuwe dimensie in de herinneringscultuur zal ontstaan.

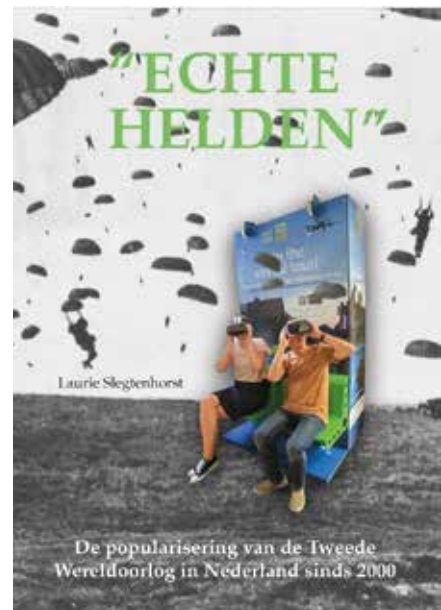

Scène uit de film *Süskind*.

Scène op het strand van Scheveningen uit de musical *Soldaat van Oranje*.

Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de educatieve materialen meer gebruikt worden en de herdenkingsinitiatieven meer aandacht krijgen?

REFERENTIES

1. 'Ik hoor er niet meer bij', *NRC Handelsblad* (13-10-2012).
2. Jan Assmann, 'Kollektives Gedächtnis und Kulturelle Identität', in: idem en Tonio Hölscher, *Kultur und Gedächtnis* (Frankfurt am Main 1988) 10-16.
3. Susan Hogervorst, *Onwrikbare herinnering. Herinneringsculturen van Ravensbrück in Europa 1945-2010* (Hilversum 2010) 20-21.

HERDENKEN ANNO 2019

Met het langzaam verdwijnen van de generatie die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt, rijst de vraag: hoe herdenken wij, Millennials, deze geschiedenis? En hoe kijkt generatie Z, mensen geboren tussen 1995 en 2010, hier tegenaan?

Het collectief Wij Herdenken bestaande uit jonge vrijwilligers die het verhaal van hun grootouders door willen geven - ondersteund door ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum, Stichting Pelita en Netwerk 1WO2 - organiseerde daarom op zondagmiddag 3 november in Het Huis Utrecht de 'Wij Herdenken Jongerenconferentie: van Stencils naar Stories' over de vragen: hoe kunnen digitale media worden ingezet om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog bij jongere generaties levend te houden? En op welke manier kunnen vrijwilligersorganisaties met deze nieuwe technieken aan de slag gaan?

Het valt me op hoe bevolgen de jonge vrijwilligersorganisatie is. Waarom ze dit doen, hangt samen met hun familiegeschiedenis. Zo heeft financieel consultant Wouter Neuhaus van zijn opa, oud KNIL-militair die tijdens de Tweede Wereldoorlog krijgsgevangen genomen was door de Japanners, specifiek de opdracht gekregen zijn verhaal door te vertellen.

Wouter Neuhaus vertelt over de oorlogservaringen van zijn opa.

Wij herdenken

Ook organisatoren Merijn Ritmeester, Matthias Ouwejan en Laurie Slegtenhorst zijn geïnspireerd door de overleveringen van hun grootouders. Als jonge historicus in wiens leven de Tweede Wereldoorlog niet direct doorwerkt (mijn opa en oma zijn babyboomers) ben ik verrast door hun motivatie, maar vraag ik me ook direct af: hoe krijg je het voor hen zo vanzelfsprekende vuurtje van het herdenken van de Tweede Wereldoorlog aangewakkerd bij jongeren van nu?

De Wereld Draait Door

Dat *Wij Herdenken* niet de enige is die hierover nadenkt, blijkt als ik begin november naar *De Wereld Draait Door* kijk, waar Matthijs van Nieuwkerk in gesprek gaat met Gerdi Verbeet, voorzitter van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, en kunstenaar Daan Roosegaarde. In het kader van '75 Jaar Vrijheid' in 2020 ontwierp Roosegaarde het kunstwerk LEVENSLICHT, een monument voor de Holocaust. De 104.000 weggevoerde mensen krijgen allemaal een geïmpregneerde steen. Met de cadans van een hartslag worden de stenen door heel Nederland beschenen waardoor deze oplichten: opdat wij hen nooit vergeten. Is kunst het middel om de nieuwe generatie te laten herdenken, zoals Roosegaarde en Verbeet voorstellen? Net als aan de tafel van DWDD zijn ook op 3 november alle deelnemers in meer of mindere mate bezig hoe zij de 'jeugd van tegenwoordig' betrekken bij die verhalen uit het verleden.

Voorafgaand aan de jongerenconferentie sprak ik met één van de jongste aanwezigen van de conferentie, die

Attentat 42 is een game over de bezetting van de nazi's.

Marit Berends

Fondsenwerver bij Paleis het Loo en Jong
Historicus van het Jaar 2019

behoort tot 'Generatie Z', Floris Pilgram. Generatie Z is de eerste generatie die zich geen leven zonder internet meer kan voorstellen: jongeren die geboren zijn tussen 1995 en 2010. Hij vertelt niet precies te weten waarom hij het belangrijk vindt te herdenken, maar dát hij het belangrijk vindt, is voor hem duidelijk. Zijn vrienden meekrijgen naar de jongerenconferentie in Utrecht op deze zondagmiddag, is echter niet gelukt. 'Dat is dan weer wat te veel gevraagd', aldus Floris. Medeorganisator Laurie Slegtenhorst deed voor haar proefschrift onderzoek naar de populaire verbeelding van de Tweede Wereldoorlog in film, musical en toerisme. Net als Floris weet zij ook niet precies wat de juiste manier is om de Tweede Wereldoorlog te laten zien. Want is *Soldaat van Oranje* nu slechts plat vermaak of leert iedereen stiekem nog best wat bij?

De interactiviteit van games zorgt ervoor dat deelnemers uiteindelijk meer te weten komen en anders gaan denken over de oorlog

Games en Vlogs

Tijdens de conferentie wordt allereerst duidelijk wie nu precies die toekomstige generaties zijn. Maarten Reijgersberg van het Rotterdamse communicatiebureau RauwCC vertelt iedereen over Generatie Z en zelfs Generatie AI: de generatie die op zal groeien met de vanzelfsprekendheid van artificiële intelligentie. Daarna worden twee actuele voorbeelden van herdenken gepresenteerd, in de vorm van games en vlogs. Jeroen Jansz, hoogleraar Geschiedenis, Cultuur en Communicatie aan de Erasmus Universiteit, legt uit hoe de door volwassenen vaak verachte schietgames historische waarde kunnen hebben. Zo gaat *Attentat 42* over de bezetting van de nazi's door de ogen van de overlevenden en volg je in *This war of Mine* de burgers tijdens het Beleg van Sarajevo. Jansz' noemt ook kort het onderzoek van zijn collega Pieter van den Heede. Van den Heede beschrijft in een verdiepend artikel ook nog andere voorbeelden van serious gaming: 'Zo kruipt de gamer in *Medal of Honor*

Evert_45, een persoonlijk oorlogsverhaal middels vlogs.

Underground in de huid van een Franse verzetsstrijdster die gerekruteerd wordt door de inlichtingendienst, landt hij in *Brothers in Arms: Earned in Blood* als parachutist in Normandië, en herbeleeft hij in *Call of Duty: World at War* zowel de Russische opmars naar Berlijn als de strijd van Amerikaanse mariniers in de Stille Oceaan.¹

Anders dan het passief kijken van films, is bij games aangetoond dat de interactiviteit van het medium ervoor zorgt dat deelnemers uiteindelijk meer te weten komen en anders gaan denken over de oorlog. Dit leidt tot meer interesse in het verleden, het kunnen begrijpen van verschillende perspectieven en het laat mensen nadenken over wat er is gebeurd.

Het tweede goed gekozen voorbeeld is *Evert_45*: een jongen die zijn persoonlijke verhaal uit de oorlog vertelt door middel van vlogs op Instagram en YouTube. Creative Director van N=5, Thijs Bontje, en acteur Maurits van Bakel vertellen hoe *Evert_45* is ontstaan. De situaties in de vlogs zijn allemaal gebaseerd op waargebeurde verhalen, minutieus samengesteld in samenwerking met historicus dr. Joost Rosendaal, van de Radboud Universiteit Nijmegen. Het project bereikte toen het in 2017 gelanceerd werd, binnen drie weken 1,4 miljoen Nederlandse jongeren.

Hoe kom je als organisatie zelf van een stencil naar een story? Daar gaan de deelnemers mee aan de slag in een workshop. Twee medewerkers van RauwCC vertellen hoe je je verhaal over kan brengen op sociale media en hoe jouw strategie kan leiden tot meer betrokkenheid van je publiek. De toon van je bericht, het gebruik van humor

en het juiste, aantrekkelijke beeldmateriaal zijn hierbij van essentieel belang.

Hoe krijgen we het vuurtje van het herdenken en het gesprek over vrijheid in het heden aangewakkerd?

75 Jaar Vrijheid

Vooruitkijkend naar 75 Jaar Vrijheid in 2020 is het van groot belang om na te denken over de jongere doelgroep. Hoe krijgen we het vuurtje van het herdenken en het gesprek over vrijheid in het heden aangewakkerd? Kan dit door middel van sociale media? Door middel van games op school of thuis op de bank? Door middel van vlogs van Evert of de kunst van Daan Roosegaarde? Volgens mij is het de veelheid van de verschillende vormen. Ieder verhaal bereikt weer een andere groep (jonge) mensen. Daarbij moeten we niet te veel blijven hangen in het begrip herdenken, maar vooral inzetten op het levend houden van de verschillende verhalen en perspectieven. De Tweede Wereldoorlog kan een startpunt zijn om het gesprek aan te gaan. En de vorm? Betrek daar vooral de jongeren zelf bij!

Op de hoogte blijven? Volg dan de sociale media van *Wijherdenken!*

REFERENTIES

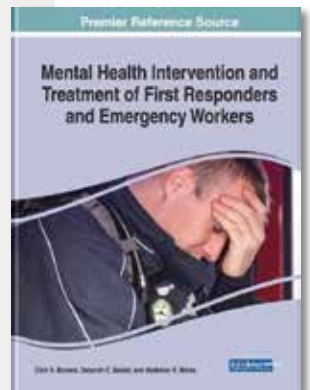
1. Pieter van Heerde, 'Historisch geweld in real time'. *Tijdschrift voor Geschiedenis* vol. 128 (2015) 1, pp. 93-108(16).

Mental Health Intervention and Treatment of First Responders and Emergency Workers

Clint A. Bowers, Deborah C. Beidel & Madeline R. Marks

IGI GLOBAL 2019, 320 PAGINA'S, ISBN 9781522598039

Het is bekend dat de stress die gepaard gaat met het werk dat medewerkers van hulpdiensten ter plekke moeten uitvoeren, kan leiden tot depressie, angst, middelenmisbruik en zelfmoord. Dit recent verschenen boek tracht inzicht te geven in de nieuwste ontwikkelingen en onderzoek op het gebied van diagnostiek en behandeling van psychische problemen die deze specifieke groep hulpverleners - vaak geüniformeerden - ervaart bij het werk. Ook wordt informatie gegeven over de omstandigheden waarbinnen deze professionals moeten opereren. Het boek is zowel bedoeld voor klinici, therapeuten, psychologen, psychiaters, artsen, beleidsmakers etc. als voor de betroffenen/geüniformeerden zelf zoals de brandweer, militairen, politie etc.

Draaidagen

Bianca Boer

ATLAS CONTACT 2019, 272 PAGINA'S, ISBN 9789025455576

Dit is een - zeer positief gerecenseerde - debuutroman over trauma, de oorlog, familiebanden en verhalen. Zonder vader en moeder groeit de hoofdpersoon Judith op bij haar oma, een Auschwitz-overlever. Deze oma dementeert en leeft daardoor steeds meer in haar traumatische verleden. Om dichterbij haar oma te komen en haar verleden te begrijpen, gaat Judith als edelfigurant spelen in een film over de Tweede Wereldoorlog, om zo met fictie een brug tussen die generaties, tussen slachtoffer en buitenstaander te slaan.

'Wij overleefden'

De laatste ooggetuigen van de Duitse bezetting

Sytse van der Zee

PROMETHEUS, 464 PAGINA'S, ISBN 9789044638424

Dit boek benut een van de laatste kansen om de ooggetuigen van de Tweede Wereldoorlog, de tachtig-, negentig-, honderdjarigen aan het woord te laten. Aan de hand van gesprekken met de betrokkenen komen vooral de specifieke gebeurtenissen aan de orde die van de naziterreur de meest dramatische en traumatische periode in de Nederlandse geschiedenis hebben gemaakt. Van der Zee sprak zo'n tachtig mannen en vrouwen van wie hij het relaas optekende, ieder met zijn of haar eigen herinneringen.

Hogere natuurkunde

Ellen Deckwitz

UITGEVERIJ PLUIM 2019, 80 PAGINA'S, ISBN 9789492928054

Deze dichtbundel - deels reisverhaal, deels mythe, deels getuigenis - is het resultaat van de talloze gesprekken die Deckwitz voerde met mensen wier wortels ook in voormalig Nederlands-Indië liggen. Uitgangspunt van deze bundel was het overlijden van haar Indische grootmoeder waarbij Deckwitz ontdekte dat ze de enige in haar familie was die haar grootmoeders' door de oorlog traumatische levensverhaal te horen had gekregen. Een verhaal dat veel invloed heeft gehad op de auteur zelf.

Antwoorden op agressie en grensoverschrijdend gedrag

Veerle Dupont & Geert Taghon

PELCKMANS UITGEVERS 2019, 296 PAGINA'S, ISBN 9789463371667

Dit boek met veel voorbeelden, wil een leidraad zijn voor iedere professional (in opleiding) die meer grip wil krijgen op agressie en grensoverschrijdend gedrag in de dagelijkse praktijk van het onderwijs, de zorgsector en het welzijnswerk. Er staat veel praktisch materiaal in om zelf teams en groepen op weg te helpen en te ondersteunen in het omgaan met agressie.

De kwestie verwarde personen

Naar een andere benadering van onbegrepen gedrag

Bauke Koekkoek

LANNOOCAMPUS 2019, 192 PAGINA'S, ISBN 9789401462334

Dit boek probeert duidelijkheid te geven over wat er onder 'verwarde personen' wordt verstaan. Welke mensen zijn dat, wat zijn de oorzaken van de toegenomen politiemeldingen en welke oplossingen zijn er tot nu toe bedacht? Het boek gaat in op hoe leiderschap, vakmanschap en burgerschap tegenwicht kunnen bieden aan professionele escalatie bij sociale problemen. En tot slot biedt het boek gespreksstof voor de vaak bepleite discussie over 'een nieuw sociaal contract' en de Nederlandse verzorgingsstaat.

Share your story

Intensive exposure treatment for adult and adolescent complex posttraumatic stress disorder

Lotte Hendriks

PROEFSCHRIFT RADBOUD UNIVERSITEIT NIJMEGEN, 8 NOVEMBER 2019

Om de toegankelijkheid van traumagerichte behandelingen voor patiënten met complexere problematiek te optimaliseren, ontwikkelde en onderzocht Lotte Hendriks de effectiviteit van een intensieve exposurebehandeling onder 73 volwassenen en 10 jongeren waarbij sessies werden aangeboden binnen een kort tijdsbestek. Uit haar onderzoek lijkt naar voren te komen dat intensieve exposurebehandeling effectief en veilig is voor patiënten met complexe PTSS-klachten na herhaaldelijk seksueel misbruik en/of mishandeling in de kindertijd en met een geschiedenis van mislukte behandelingspogingen. Bijwerkingen en symptoomverergering waren zeldzaam en de uitval was minimaal.

Vertrapte illusies

Verborgen oorlogsherinneringen van Molukkers

Herman Spinhof

WALBUG PERS 2019, 176 PAGINA'S, ISBN 9789462494374

In 1951, na de bezetting van Ambon en het uitroepen van de onafhankelijke Molukse republiek RMS in 1950, kwamen ruim 12.000 Molukkers naar Nederland. In dit boek krijgen de oorlogsherinneringen van deze Molukkers een stem. Over de oorlogperiode (1942-1950), hun overlevingsdrang en hun streven naar en illusies over een vrij en onafhankelijk Molukken waar zij ooit naar zouden terugkeren.

Ontwikkelingstrauma helen

De invloed van vroegkinderlijk trauma op zelfregulatie, zelfbeeld en het vermogen tot relaties

Laurence Heller en Aline LaPierre

UITGEVERIJ MENS! 2019, 352 PAGINA'S, ISBN 9789463160506

Heller en LaPierre introduceren in dit boek het NeuroAffective Relational Model™ (NARM), waarin een niet-traditionele benadering van psychodynamische en lichaamsgerichte psychotherapie en het werken met identiteit worden gecombineerd. Bottom-up- en top-downbenaderingen worden geïntegreerd om het zenuwstelsel te reguleren en identiteitsverstoringen zoals lage eigenwaarde, schaamte en chronische zelfveroordeling die het gevolg zijn van relationeel en ontwikkelingstrauma op te lossen.

NARM legt de nadruk op werken in het huidige moment, waarbij de focus ligt op het aanwenden van eigen kracht, hulpbronnen en het herstelvermogen - zonder het verleden te negeren - om zo de ervaring van verbinding te integreren die de fysieke en psychische gesteldheid en het vermogen tot het aangaan en onderhouden van relaties ondersteunt. Voor dit model gaan de auteurs uit van vijf biologische basisprincipes waarnaar volgens de auteurs de meeste emotionele problemen teruggeleid kunnen worden: de behoefte aan verbinding, afstemming, vertrouwen, autonomie, en liefde en seksualiteit.

Het vergeten volk

Het verhaal van de Jezidi's over de laatste genocide

Brenda Stoter Boscolo

DE ARBEIDERSPERS 2019, 384 PAGINA'S, ISBN 9789029526463

Journaliste Brenda Stoter Boscolo reisde naar Irak om over de Jezidi's te schrijven. In 2014 probeerde IS deze gemeenschap in Noord-Irak uit te roeien, door ze te vermoorden, te kidnappen en tot (seks)slaven te maken en in IS-trainingskampen te stoppen. In de vluchtelingkampen deed ze onderzoek naar deze 'laatste' genocide, hun geschiedenis en cultuur. In dit boek volgt ze o.a. de levens van Ismael, van wie vijftig familieleden gekidnapt werden, van Majdal, die door IS tot kindsoldaat werd gemaakt, en van Nadima, die moeder werd van een kind van een IS-strijder.

Bedenkt eer gij herdenkt

Kritische geluiden over het geplande Holocaust Namenmonument

Petra Catz, Abram de Swaan & Herman Vuijsje

LECTURIS 2019, 80 PAGINA'S, ISBN 9789462263642

Rondom het geplande Holocaust Namenmonument in Amsterdam is veel (juridische) strijd ontstaan. In deze bundel formuleren zestien mensen waarom ze niet gelukkig zijn met het ontwerp op de gekozen plek in de stad en gaan hierbij nader in op de inhoud en de argumenten rondom de discussie.

Daarnaast wordt ingegaan op vragen als wie betrek je in het bedenken van een zinvol monument en hoe ziet het herdenken van de Holocaust en allen die zijn omgekomen er in de toekomst uit? Met bijdragen van o.a. David Barnouw, Max Pam, Abram de Swaan, Herman Vuijsje, en verder andere kunstenaars, architecten, wetenschappers, mensen vanuit de joodse gemeenschap en buurtbewoners.

De ondankbare vluchteling

Hoe het echt is om een nieuw leven op te bouwen

Dina Nayeri

UITGEVERIJ VOLT 2019, 400 PAGINA'S, ISBN 9789021406077

De ondankbare vluchteling toont het vluchtelingendebat vanuit het perspectief van de vluchteling en laat zien hoe het echt is om ongewild je huis te moeten verlaten, en honderden kilometers te moeten reizen in de hoop op een nieuwe start. De auteur (zelf vluchteling) be- toogt dat het contraproductief is om steeds te benadrukken dat vluchtelingen vooral dankbaar moeten zijn dat een land ze een plekje heeft willen bieden.

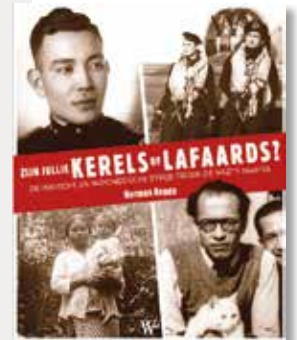
Zijn jullie kerels of lafaards?

De Indische en Indonesische strijd tegen de nazi's 1940-'45

Herman Keppy

UITGEVERIJ WEST 2019, 272 PAGINA'S, ISBN 9789082063547

Deze publicatie wil een overzicht geven van de strijd en het verzet tegen de Duitse bezetter door mensen afkomstig uit Nederlands-Indië, het huidige Indonesië: Indonesiërs, Indo's en totoks. Het is voor velen, inclusief de Indische gemeenschap, een tot nog toe volgens de auteur onzichtbaar verhaal dat nu door hem na twaalf jaar onderzoek in dit boek verteld wordt vanuit de Indische en Indonesische gemeenschap in Nederland.

Als de man verliest

Omgaan met tegenslag, verdriet en rouw

Tim Overdiek & Wim van Lent

BALANS 2019, 288 PAGINA'S, ISBN 9789463820622

Hoe ziet de innerlijke wereld van een rouwende man eruit en hoe is hij het beste te helpen? En waarom is aandacht voor de rouwverwerking voor mannen nodig? De auteurs zijn beiden gespecialiseerd in de behandeling van rouw bij mannen en geven in dit boek antwoorden.

Hechtingsgerichte gezinstherapie

Werken aan de basis

Daniel A. Hughes

SWP 2019, 288 PAGINA'S, ISBN 9789088506628

(VERTALING VAN ATTACHMENT FOCUSED FAMILY THERAPY AFFT (WW NORTON & CO, 2007))

Al meer dan vijftig jaar geleden ontwikkelden zich uit het onderzoek van John Bowlby en Mary Ainsworth naar de ontwikkelingspsychologie van kinderen de basisprincipes voor de hechtings- theorie. Daniel A. Hughes, clinicus en hechtingsspecialist, plaatst dit traditionele model in een breder perspectief, waarbij hij de hechtingstheorie binnen de context van gezinstherapie toepast. Hughes presenteert een model waarin met alle leden van een gezin wordt gewerkt, en niet alleen met het gezinlid dat de problemen binnen het gezin lijkt te veroorzaken. Met dit model worden zowel persoonlijke als gezinsproblemen herkend, opgelost en geheeld, met behulp van principes uit de theorieën over hechting en intersubjectiviteit.

Verspreid door het boek staan casusbeschrijvingen, karakterschetsen en voorbeelddialogen die laten zien hoe het model van Hughes in de therapieruimte kan worden toegepast.

Joanne Mouthaan

Delen = vermenigvuldigen

Eerlijk zullen we alles delen. Samen spelen, samen delen. In een jong gezin met opgroeiende kinderen valt het me nauwelijks meer op hoe vaak ik dit zeg. Het leereffect van deze herhaling valt ook te bezien: observaties in mijn N=2 sample wijzen nogal op habituatie, of ouderwetse Oost-Indische doofheid.

Dat delen ook na de kleuterleeftijd moeilijk is, bewijst de Open Science beweging: voor het delen van wetenschappelijke kennis blijft publiceren in hoogstaande peer-reviewed tijdschriften de geldende standaard. Gevolg: de boodschap vindt alleen een select academisch gezelschap en de onderzoeksgegevens blijven goed versleuteld op de pc van de eerste auteur staan.

Na beantwoording van de ethisch verantwoorde, a priori gestelde hypothesen geniet menig dataset een rustig pensioen, terwijl deze met de voortschrijdende analysetechnieken nieuwe vragen kan beantwoorden. Daarmee raken we juist ook aan de wetenschapsethiek: 'Eerst denken, dan doen: kijk naar wat je nog hebt liggen', aldus Nancy Kassam-Adams, initiatiefneemster van het PACT/R data-archief op het gebied van traumatische stress bij kinderen. Waarom nieuwe dataverzameling, als we ook op andere, slimme manieren naar de aanwezige ('big') data kunnen kijken?

Maar wat hebben we aan al die chique en complexe methoden als de uitkomsten ervan nooit de werkkamer van de

Hoe krijgen we de evidentie in de praktijk, en vice versa?

beleidsmaker, therapeut of hulpverlener bereiken? Hoe krijgen we de evidentie in de praktijk, en vice versa? Effectief kennis overbrengen en dus ook vertalen is nog een vanzelfsprekende eigenschap in de wetenschap, en des te belangrijker als taak voor onze vereniging. In de sfeer van Open Science gaat het dus om het systematisch nagaan wat we - vanuit de ivoren toren, maar ook vanaf de grond - weten en het aanwenden van oude en nieuwe methoden om dat te verspreiden. Dat speerpunt gaan we komend jaar nog verder ontwikkelen: let vooral op het nieuws rondom het jaarcongres op 4 juni 2020. Kleine spoiler: daarin wordt kennis delen interactief.

Want als je deelt, heb je meer.

Door Joanne Mouthaan

Voor meer informatie over Open Science in het psychotraumaveld, zie: <https://www.global-psychotrauma.net/>

Over NtVP

De Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP) is een onafhankelijke vereniging, die streeft naar continue kwaliteitsverbetering op het gebied van psychotraumatologie voor diegenen die zich professioneel of binnen een professionele organisatie met psychotrauma bezighouden.

De NtVP maakt deel uit van de Europese vereniging voor Psychotrauma (ESTSS). De ESTSS heeft verbindingen met een groot aantal nationale verenigingen, waardoor een Europees breed netwerk van Psychotrauma verenigingen ontstaat.

COLOFON

Dit katern wordt verzorgd door de werkgroep Communicatie van de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma.

Redactie: Joanne Mouthaan
Contact: info@NtVP.nl
© NtVP 2019

International Society
for Traumatic Stress Studies
www.istss.org

ERVARINGSVERSLAG VAN HET 35^E ISTSS CONGRES IN BOSTON

De weg vooruit in trauma en herstel

Het is vroeg in Boston, het weer is snerpnd koud, maar de zaal is afgeladen om Judith Herman's openingskeynote te horen. Zeventienhonderd bezoekers, een recordaantal voor de ISTSS, de internationale vereniging voor psychotrauma. Het is 27 jaar sinds Herman in haar veelgeprezen boek *Trauma en Herstel* als eerste het concept 'complexe PTSS' introduceerde. Hoe ver zijn we sindsdien gekomen in onderzoek, behandeling en beleid als het gaat om herstel na psychotrauma? Om die vraag draaide het 35e jaarcongres van de ISTSS.

Yoki Linn Mertens

Complexe PTSS: De nieuwe/oude bekende

Juist een recente ontwikkeling op het gebied van complexe PTSS zingt als succesverhaal in meerdere symposia rond: de inclusie van deze diagnose in het ICD-11 classificatiesysteem. Volgens deelnemers zorgt dit voor accuratere diagnostiek bij personen met ernstige traumagerelateerde klachten zonder een directe oorzaak-gevolg relatie of recente traumatisatie. Ook betekent deze classificatie volgens velen erkenning van de impact van vroegkinderlijke tegenspoed. Netwerkanalyse en latente klassenanalyse bevestigen dat PTSS en de drie bijkomende criteria van complexe PTSS (disregulatie van affect, negatief zelfconcept en interpersoonlijke problemen) afzonderlijke netwerkclusters en latente profielen vormen, en kunnen worden onderscheiden van borderline persoonlijkheidsstoornis (Philip Hyland).

Biomarkers bevatten veel informatie en kunnen zeer voorspellend zijn, mits ze kunnen worden geïntegreerd in een coherent, multivariaat model

De opkomst van biomarkers

Wat heeft onze toegenomen biologische kennis ons opgele-

verd? Kunnen biomarkers worden ingezet als risicofactoren of voorspellers voor behandeluitkomst? Een tweedelig panel en verschillende symposia bracht de expertise van onder meer Martin Teicher, Kerry Ressler, Ronald Kessler, Elisabeth Binder, Charles Nemeroff en Yuval Neria, bijeen op het gebied van genetica, epigenetica, psychofysiologie, neurobiologie en het neuroendocrien systeem. De algemene consensus: biomarkers bevatten veel informatie en kunnen zeer voorspellend zijn, mits ze kunnen worden geïntegreerd in een coherent, multivariaat model. Dit, echter, blijft nog altijd een uitdaging. Rachel Yehuda bracht daarbij een controversieel punt in: wat te doen als klinische informatie en biomarkers elkaar tegenspreken? Wie moeten we vertrouwen wanneer de patiënt geen klachtafname rapporteert, maar wel verbeteringen laat zien in angstinhibitie, gemeten door de schrikrespons, zoals onderzoek van Tania Jovanovic onder meer laat zien? Naar de rationale van de experts zou zelfrapportage niet altijd de eerste keus moeten zijn, omdat hiervoor een zekere mate van zelfinzicht nodig is (Yehuda: 'Iemand zijn eigen toestand laten beschrijven, is veelgevraagd van onze patiënten') en omdat deze gevoelig is voor diverse vormen van bias.

De beste behandeling

Hoe staat het met traumabehandeling? Er lijkt geen gebrek aan evidence-based behandelingen voor PTSS,

Theresa Betancourt over evidence-based global mental health.

zoals beschreven in de recente ISTSS behandelrichtlijnen (Bisson et al., 2019). Traumagerichte behandeling lijkt ook effectief voor complexe PTSS, maar ernstige mishandeling in de kindertijd lijkt dit effect te modereren (Thanos Karatzias en Marylene Cloitre). Voor deze groep verdienen meer gespecialiseerde behandelvormen, bijvoorbeeld gericht op zelfcompassie en dissociatie, meer onderzoek. Behandelingen zoals Prolonged Exposure (PE) en Cognitive Processing Therapy (CPT) zijn, met succesvolle transitie naar e-health, multimodaal effectief gebleken. Online interventies werden ook succesvol toegepast bij patiënten met ernstige dissociatieve klachten (Bethany Brandt) en ingezet bij moeilijk bereikbare, getraumatiseerde gemeenschappen in lage inkomenslanden in het kader van global mental health (Theresa Betancourt). Tegelijkertijd tonen futuristisch-ogende technologische aanpassingen van bestaande behandelingen, zoals 3MDR (Marieke van Gelderen, Mirjam Nijdam, Eric Vermetten en anderen), dat gebaseerd is op principes van EMDR, belofte. Toen ik de kans kreeg Patricia Resick, bedenker van CPT en ontvanger van de ISTSS Lifetime Achievement Award dit jaar, tijdens de Student Lunch te vragen wat zij vond van de huidige trend richting transdiagnostische behandeling, zoals procesgedreven cognitieve gedragstherapie (Stefan Hofman), reageerde ze sceptisch. Er is geen bewijs dat een focus op transdiagnosti-

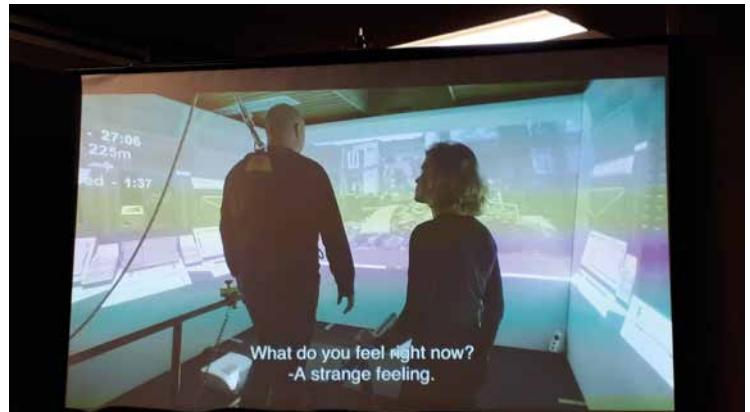

President Debra Kaysen overhandigt de Lifetime Achievement Award aan Patricia Resick.

sche processen, zoals negatief denken, tot gelijke of betere resultaten leidt dan een focus op PTSS-specifieke patronen. Aan de andere kant wees Herman, bijgevallen door een deel van het publiek, op de rol die een sterke therapeutische alliantie kan spelen.

Yoki Linn Mertens ontmoet Judith Herman.

3MDR-behandeling door Marieke van Gelderen

Doordat algoritmes vrij zijn van a priori hypothesen en specifieke theoretische modellen, banen ze een weg naar data-driven voorspellingsmodellen

Betrouwbare algoritmen

Een spannend kijkje in de toekomst biedt de fusie van machine learning technieken en trauma-onderzoek. Het construct PTSS is in de kern problematisch vanwege de grote heterogeniteit (leestip voor geïnteresseerden: Isaac Galatzer-Levy en Richard Bryant, '636.120 manieren om posttraumatische stressstoornis te hebben', uit 2013). Een omvattend predictiemodel moet dus zowel risico's als buffers (zoals veerkracht) behelsen en tegelijkertijd aandacht schenken aan de complexe interrelaties van biologische en omgevingsinvloeden en de symptomen zelf. Dat betekent een model met meerdere datapunten op meerdere tijden, verschillende mogelijke voorspellers en uitkomsten en een onbevooroordeelde blik op de samenhang. Als het idee hieraan u doet duizelen, bent u niet de enige. Algoritmische machine learning kan ons helpen de complexiteit te ontwarren en meer objectiviteit in de klinische discussie in te brengen. Ter illustratie, een nieuw algoritme voor traumagerelateerde diagnoses liet in twee onafhankelijke groepen duidelijk zien dat PTSS-klachten depressiviteit voorspelden en niet andersom (Sisi Ma en Glenn Saxe). Doordat algoritmes vrij zijn van a priori hypothesen en specifieke theoretische modellen, banen ze een weg naar data-driven voorspellingsmodellen (voor een overzicht van machine learning bij PTSS, zie Schultebrucks & Galatzer-Levy, 2019).

Reflecties van een 'first-timer'

Voor het eerst zo'n groot traumacongres bezoeken leek intimiderend, maar terugkijkend was het de lange reis meer dan waard. Naast het luisteren naar diverse sprekers in het uitgebreide programma en het leren van experts uit het veld bood dit congres ook een uitstekende kans om te

netwerken. Zo had ik de eer mijn onderzoek te bespreken met Bessel van der Kolk en Scott Orr, die nieuwsgierig de postersessies bezochten en vragen stelden aan onderzoekers in hun vroege loopbaan.

Kritische geluiden van bezoekers van buiten de Verenigde Staten waren de centraliteit van overwegend Amerikaanse ideeën over beleid en financiering en de wens voor een meer globale weerspiegeling van het traumanetwerk. Opvallend afwezig waren de kritische discussies in panels en symposia. Nu is het aannemelijk dat die gesprekken plaatsvonden tussen de bijeenkomsten door of tijdens de receptie. Echter, voor echt kritisch-wetenschappelijke reflectie zou menig bezoeker een gepassioneerd, respectvol debat met tegengestelde ideeën over de weg vooruit toequijuen. Naast alle (noodzakelijk!) gepraat over overbrugging van kloven tussen slachtoffers en omstanders, individuele en gemeenschapsinterventies, trauma-onderzoekers en klinici, politici, etc., zou ik graag meer aandacht zien voor constructieve discussie over de verschillen in het huidige wetenschappelijke debat over traumatische stress.

LITERATUUR

Bisson JI, Berliner L, Cloitre M, Forbes D, Jensen TK, Lewis C, Monson CM, Olff M, Pilling S, Riggs DS, Roberts NP, Shapiro F. The International Society for Traumatic Stress Studies New Guidelines for the Prevention and Treatment of Posttraumatic Stress Disorder: Methodology and Development Process. *J Trauma Stress*. 2019 Aug;32(4):475-483. doi: 10.1002/jts.22421.

Galatzer-Levy IR, Bryant RA. 636,120 Ways to Have Posttraumatic Stress Disorder. *Perspect Psychol Sci*. 2013 Nov;8(6):651-62. doi: 10.1177/1745691613504115.

Schultebrucks K, Galatzer-Levy IR. Machine Learning for Prediction of Posttraumatic Stress and Resilience Following Trauma: An Overview of Basic Concepts and Recent Advances. *J Trauma Stress*. 2019 Apr;32(2):215-225. doi: 10.1002/jts.22384.

TRAUMATISCHE ROUW

Tijdens deze tweedaagse cursus maken deelnemers kennis met diagnostiek en behandeling van traumatische rouw en worden diverse behandelinterventies praktisch geoefend. Afhankelijk van het aanvangsniveau kunnen deelnemers na de training de diagnostische- en behandelvaardigheden inzetten in de praktijk.

BEKNOPT ECLECTISCHE PSYCHOTHERAPIE VOOR PTSS (BEPP) - 4 daagse opleiding

In deze 4 daagse BEPP zijn de werkzame elementen uit verschillende therapierichtingen op een logische manier samengebracht, zoals psycho-educatie, imaginaire exposure, gebruikmaking van brieven schrijven en memorabilia, psychodynamische inzichten in de betekenisfase en een afscheidsritueel. Deze cursus omvat daarom meer dan traumagerichte cognitieve gedragstherapie.

BASISOPLEIDING PSYCHOTRAUMA VOOR BIG (I.O.) - 5 daagse opleiding

Deze Basisopleiding Psychotrauma biedt de grondbeginselen voor het werk van een Psychotraumatherapeut in opleiding. De basisopleiding maakt onderdeel uit van de opleiding tot psychotraumatherapeut (NtVP) en betreft module 1, 2 en 5. Het opvangen, begeleiden en behandelen van mensen die schokkende ervaringen hebben meegemaakt, vraagt specifieke competenties van de dienstverlener. De Basisopleiding Psychotrauma voor BIG (i.o.) biedt de hulpverlener een raamwerk om complexe posttraumatische psychopathologie in kaart te brengen en op grond daarvan een behandelplan op te stellen. Ook wordt er geoefend in het opbouwen van een goede behandelrelatie tussen cliënt en therapeut. Elke module heeft eigen leerdoelen en werkwijzen.

CAPS 5 VOOR BIG

De Clinician-Administered PTSD Scale (CAPS) is de gouden standaard voor het stellen van de diagnose posttraumatische stressstoornis (PTSS). Met het uitkomen van de DSM-5 is ook de CAPS-5 inhoudelijk aangepast. In deze training worden de inhoud en psychometrische kwaliteiten van de CAPS-5 besproken en leert de deelnemer de CAPS-5 betrouwbaar af te nemen. De training is bestemd voor diegenen die in de klinische praktijk of in onderzoek een betrouwbare DSM-5 diagnose voor PTSS moeten kunnen stellen.

7ROSES EMPOWERMENT METHODIEK

- 2,5 daagse opleiding

Schokkende gebeurtenissen kunnen een zeer ontwrichtende werking hebben. Om de eigen krachten te hervinden en hulpbronnen in de omgeving te kunnen benutten zijn herstel van sociale verbondenheid, het hervinden van de eigen identiteit en betekenisgeving aan het gebeurde van belang. De 7ROSES-methodiek richt zich in brede zin op het ondersteunen van het herstelproces. Hierbij staat het vergroten van de eigen (draag)kracht centraal.

NARRATIEVE EXPOSURE THERAPIE (NET)

- 4 daagse opleiding

Narratieve Exposure Therapie (NET) is een kortdurende, evidence-based behandelvorm, specifiek ontworpen voor de behandeling van de (complexe) posttraumatische stress stoornis (PTSS) ten gevolge van meervoudige traumatiserende gebeurtenissen (bijvoorbeeld bij vluchtelingen, militairen of getroffenen van vroegkinderlijk seksueel misbruik). Deze 4 daagse NET-opleiding leidt mits gevolgd door supervisie, op tot module 4 van de opleiding tot psychotraumatherapeut.

CULTUURSENSITIEF BEHANDELEN

Psychotherapie met cultureel diverse patiënten

- 2 daagse opleiding

Als therapeut is het niet altijd eenvoudig om cliënten uit een niet-westerse cultuur te behandelen. De kans op een teleurstellende therapie is groter dan gebruikelijk. Naast het probleem van taal zijn er vanuit de culturele psychotherapie twee obstakels bekend bij het behandelen van cliënten met een niet-westerse achtergrond: klachtenpresentatie met nadruk op lichamelijke klachten en moeizame commitment en ontbreken van een gemeenschappelijk ziektemodel tussen patiënt en therapeut. In deze cursus krijg je handvatten aangereikt om de slagingskans van de therapie te vergroten.

1E LIJNS PSYCHISCHE ZORG (EX) VLUCHTELINGEN

e-learning en workshop van 3,5 uur

Een aanzienlijk deel van de vluchtelingen in Nederland hebben posttraumatische klachten na trauma's die zijn doorgemaakt voor-, tijdens de vlucht of na aankomst in Nederland. Naast de typische intrusieve symptomen zijn er vaak algemene stemmingsklachten, onvoldoende verklaarde somatische problematiek en/of middelengebruik. Deze co-morbide symptomen spelen, naast culturele verschillen, een rol binnen de diagnostiek en behandeling in de 1e lijn. Na een algemene herhaling van PTSS in het algemeen zal er speciale aandacht zijn voor de herkenning en doorverwijzing van vluchtelingen en burgers met een migratie achtergrond met PTSS.

ARQ Academy

ARQ Academy verzorgt de kennisoverdracht voor het ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum in de vorm van opleidingen, workshops, symposia, referaten en supervisie. Doelgroepen zijn BIG-geregistreerden, medewerkers van ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum, en andere groepen die te maken hebben met (de gevolgen van) schokkende gebeurtenissen. Naast het vaste opleidingsaanbod organiseert de ARQ Academy ook opleidingen op maat.

Het volledige opleidingsaanbod is te vinden op academy.arq.org

ARQ-boekenreeks

Treating trauma-related disorders in later life

Jeannette Lely, proefschrift 2019
ISBN 9789463236430

Psychotrauma wel beschouwd

Liber amicorum voor prof. dr. Rolf Kleber
Peter van der Velden, Trudy Mooren en
Jeroen Knipscheer (red.), 2015
ISBN 978905875467

Supporting civilians and professionals after crisis

Implications for psychosocial care
Juil Gouweloos-Trines, proefschrift 2018
ISBN 9789463233552

An eye for complexity

EMDR versus stabilisation in traumatised refugees
Jackie June ter Heide, proefschrift 2015
ISBN 9789089539175

Psychodiagnostic assessment with refugees

Studies on the Cultural Formulation Interview and Somatization
Hans Rohlof, proefschrift 2018
ISBN 9789462339750

Levensverhalen en psychotrauma - Narratieve exposure therapie in theorie en praktijk

Ruud Jongedijk, 2014
ISBN 9789461056375

Setting the stage for recovery

Improving veteran PTSD treatment effectiveness using statistical prediction
Joris Haagen, proefschrift 2017
ISBN 9789462336766

A new generation

How refugee trauma affects parenting and child development
Elisa van Ee, proefschrift 2013
ISBN 9789461057631

Crossing borders - Trauma and resilience in young refugees.

A multi-method study
Marieke Sleijpen, proefschrift 2017
ISBN 978902409402

Mental health in war-affected populations

Pim Scholte, proefschrift 2013
ISBN 9789461057631

Over grenzen

Liminaliteit en de ervaring van het verzet
Ismee Tames, oratie 2016
e-book, ISBN 9789024406791

Long term psychosocial consequences - For disaster affected persons belonging to ethnic minorities

Annelieke Drogendijk, proefschrift 2012
ISBN 9789461056382

Complexe rouw begrijpen en behandelen - en andere vraagstukken voor de psychotraumatologie

Paul Boelen, oratie 2016
e-book, ISBN 9789058758590

Trauma, lichaamsbeleving en seksualiteit - Een geïntegreerd behandelprogramma met bewegings-, lichaamsgerichte en verbale componenten

Mia Scheffers en Ria Helleman, 2013
e-book, ISBN 789461052643

26/01/2020 NATIONALE HOLOCAUST HERDENKING

75 **JAAR**
VRJHEID

NEDERLANDS AUSCHWITZ COMITÉ

Rijksoverheid

Dat ene dilemma

*Persoonlijke verhalen over morele keuzes
op de werkvloer*

Bart Nauta, Hans te Brake en Ilse Raaijmakers

'Ik kon het alleen maar fout doen,' aldus een veteraan over zijn morele dilemma, een situatie waarin de juiste keuze niet bestaat.

Militair, brandweerman, rechter, gezinsvoogd of psychotherapeut: in dit boek vertellen tien professionals over dat ene dilemma dat hen altijd is bijgebleven.

Dat ene dilemma werpt niet alleen een noodzakelijke blik op welke morele keuzes mensen kunnen aantreffen in hun werk, maar het breekt ook een lans om deze dilemma's openlijk te bespreken. Iedereen kan er immers mee geconfronteerd worden.

De bundel is een initiatief van het Veteranen-instituut en ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum.

ISBN 9789463729635

Amsterdam University Press, 2019

112 pagina's, € 12,99